



Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2024]

Dursun ÖZYÜREK

<https://orcid.org/0000-0001-7121-2615>

Öğr. Gör. Dr.

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi

<https://ror.org/04tbgt398>

Yûnus Emre'nin "Çıktım Erik Dalına..." Mısrayla Başlayan Şathiyesine Yazılan Şerhlerin Mukayeseli Olarak İncelenmesi

*Comparative Examination of the Commentaries Written
on Yûnus Emre's Poetry Beginning with the Line
"Çıktım Erik Dalına..."*

Araştırma Makalesi | *Research Article*

Geliş Tarihi | *Date Received:* 20.02.2024

Kabul Tarihi | *Date Accepted:* 01.04.2024

Yayın Tarihi | *Date Published:* 30.04.2024

Atıf | *Citation*

Özyürek, D. (2024). Yûnus Emre'nin "Çıktım Erik Dalına..." Mısrayla Başlayan Şathiyesine Yazılan Şerhlerin Mukayeseli Olarak İncelenmesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(1), 124-151.

<https://doi.org/10.34083/akaded.1440149>

Özyürek, D. (2024). Comparative Examination of the Commentaries Written on Yûnus Emre's Poetry Beginning with the Line "Çıktım Erik Dalına...". *Journal of Academic Language and Literature*, 8(1), 124-151.

<https://doi.org/10.34083/akaded.1440149>

Makale Bilgisi | *Article Information*

Değerlendirme <i>Review Reports</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) <i>Double-blind. (Two External Referees)</i>
Etik Beyan <i>Ethics Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study</i>
Etik Kurul Belgesi <i>Ethics Committee Approval</i>	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir <i>Article does not require an Ethics Committee Approval.</i>
Etik Bildirim <i>Complaints</i>	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir <i>The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Checks</i>	Yapıldı <i>Yes - iThenticate</i>
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyright&License</i>	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır <i>Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International</i>

© Dursun ÖZYÜREK | Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International



Öz

Yûnus Emre'nin (ö. 1320-21) "Çıkdum erik talına anda yidüm üzümü" mısraıyla başlayan şathiyesi XV. yüzyıldan günümüze kadar pek çok kez şerh edilmiş ve şerh edebiyatımız açısından üzerinde en çok durulan manzumelerden biri olmuştur. Bugünkü bilgilerimize göre onun şathiyesine klasik dönemde Şeyhzâde Müslihüddin Efendi (ö. 1544), Niyâzi-i Mısrî (ö. 1694), İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1725), İbrahim Hâs (ö. 1761), Şeyh Ali Nakşbandî en-Nevrekanî ve meçhul bir müellif tarafından şerh yazılmıştır. Modern dönemde ise onun şiirine duyulan ilgi devam etmiş, Bekir Sıdkî Visâlî (ö. 1962), Şevket Turgut Çulpan (ö. 1990), Ahmet Kabaklı (ö. 2001), İsmail Yakıt ve Haydar Murad Hepsev gibi isimler onun şiirini anlamaya ve yorumlamaya çalışmıştır. Bu çalışmada söz konusu şerhler klasik ve modern dönem başlıkları altında kısaca tanıtıldıktan sonra mukayeseli olarak incelenecektir. Bu anlamda söz konusu şerhler kaynakları, muhtevası, tasavvufi göndermeleri, yöntemi ve kullanılan dil olmak üzere çeşitli açılardan ele alınacaktır. Özellikle klasik dönem şerhleri benzerlikleri ve farklılıkları açısından değerlendirilecek; modern dönemde yazılan şerhlerin önceki dönem şerhleri ile kurdukları bağlar açıklanacaktır. Böylece Yûnus Emre'nin "Çıktım erik dalına..." mısraıyla başlayan meşhur şathiyesine yazılan şerhler, şerh geleneğimiz etrafında mercek altına alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk şiiri, tasavvuf, şerh, şathiye, Yûnus Emre

Abstract

Yûnus Emre's (d. 1320-21) shathiyya has been commented on extensively since the 15th century. The first line, "Çıkdum erik talına anda yidüm üzümü", has been a focal point in our commentary literature. According to current knowledge, his shathiyya was commented on during the classical period by Şeyhzâde Müslihüddin Efendi (d. 1544), Niyâzi-i Mısrî (d. 1694), İsmail Hakkı Bursevî (d. 1725), İbrahim Hâs (d. 1761), Sheikh Ali Naqshbandî en-Nevrekanî, and an unknown author. In the modern period, interest in his poetry persisted, and scholars such as Bekir Sıdkî Visâlî (d. 1962), Şevket Turgut Çulpan (d. 1990), Ahmet Kabaklı (d. 2001), İsmail Yakıt, and Haydar Murad Hepsev attempted to understand and interpret it. This study will briefly introduce these commentaries under the headings of classical and modern periods and then analyse them comparatively. This study will analyse the commentaries in terms of their sources, content, sufi references, method, and language. The focus will be on the commentaries of the classical period, evaluating their similarities and differences. Additionally, the connections between the commentaries written in the modern period and those of the previous period will be explained. The commentaries written on Yûnus Emre's famous shathiyya, which begins with the line "Çıktım erik dalına...", will be scrutinised in the context of our commentary tradition.

Keywords: Turkish poetry, sufism, commentary, shathiyya, Yûnus Emre

Giriş¹

Erken dönem Türk şiirinin ilk temsilcilerinden ve en önemli şairlerinden olan Yûnus Emre'nin² (ö. 1320-21) "Çıkıdum erik talına anda yidüm üzümü" mısraıyla başlayan meşhur şathiyesine XV. yüzyıldan başlamak suretiyle günümüze kadar pek çok şerh yazılmıştır. Türk şerh edebiyatı açısından oldukça önemli olan bu şerhler, Yûnus Emre'nin yaygın şöhretine tanıklık etmesinin yanında, tasavvufî şiir şerhlerinin muhteva ve mahiyetiyle ilgili bilgiler de sunmaktadır. Yûnus Emre'nin meşhur manzumesine yazılan şerhler, bugünkü bilgilerimize göre, XV. yüzyılda Şeyhzâde Müslihüddin Efendi (ö. 1544) ile başlamış, XVII. yüzyılda Niyâzî-i Mısırî (ö. 1694), XVIII. yüzyılda İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1725), İbrahim Hâs (ö. 1761), Şeyh Ali Nakşbendî en-Nevrekanî ve XIX. yüzyılın ilk yarısında müellifi meçhul bir şerh ile devam etmiştir. Yûnus Emre'nin şiirlerine duyulan ilgi ve alaka klasik dönem şerhleriyle sınırlı kalmamış, modern dönemde de Yûnus Emre'yle ilgili bazı şerhler ve incelemeler yazılmıştır. Bu anlamda Bekir Sıdkî Visâlî (ö. 1962), Şevket Turgut Çulpan (ö. 1990), Ahmet Kabaklı (ö. 2001), İsmail Yakıt ve Haydar Murad Hepsev gibi isimler, modern dönemde onun şathiyesini anlamaya çalışmışlar ve bu gayeyle onun şiirine şerhler yazmışlardır.

Yûnus Emre Dîvânı'nda en fazla şerhi yapılan manzume "Çıktım erik dalına..." matlaıyla başlayan şathiyedir. Şathiyeye silsilesinin ilk halkasını oluşturan bu manzumeye yazılan şerhlerin çokluğu, Yûnus Emre'nin yaygın şöhretinin en önemli tanıklarındandır. Bu bakımdan Yûnus Emre'nin şiirlerine yazılan gerek müstakil şerhler ve gerek mutasavvıflara ait eserlerin arasındaki beyit yorumları, onun kültür ve edebiyat tarihimizdeki etkisinin ne derece büyük ve geniş olduğunu göstermektedir (Tatçı, 2008, s. VIII).

Söz konusu şathiyenin şöhretini ve ona yazılan şerhlerin mahiyetini bir bütün olarak anlayabilmek için şathiyeye kavramının muhtevasına da bakmak gerekir. Tasavvufî bir kavram olarak karşımıza çıkan şathiyeye (çoğulu şatahât / şathiyât), VIII. yüzyıldan itibaren sufiler arasında kullanılmaya başlanmıştır; sufînin "sekr, vecd, cezbe, galebe, inbisat, istiğrak, cem', fenâ ve tevhîd-i zâtî" gibi kendini kontrol edemediği tasavvufî hâller içinde söylediği sözler (Uludağ, 2010, s. 370) olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede sûfiyane bir bilince ulaşanların, tanrı yokluğunun yaşandığı "cem' (zât tevhidi)" makamında manevî mest hâlinde söyledikleri remzî (işaretlere dayalı) ve anlaşılması güç sözleriyle, bu makamı yaşayıp "fark" makamına geldikten sonra söylenen örtülü sözler, zamanla edebiyat tarihimizde "şathiyât-ı sûfiyâne" terimiyle adlandırılmıştır (Kurnaz & Tatçı, 2001, s. 19). Görünüşte saçma sanılan ve ehli olmayan tarafından anlaşılabilen bu sözler, inançlarla alay eder gibi yazılırlar da yorumlandığında tasavvufî ile ilgili çeşitli kavramlara temas etmektedir (Dilçin, 2013, s. 352). Kullandığı işaret dili, sembolik ifadeler ve örtük anlamı sebebiyle şerhe oldukça müsait olan bu edebî tür, Türk şerh edebiyatının gelişmesine geniş

¹ Bu makalenin yazımı sırasında değerli görüşlerini benimle paylaşan Prof. Dr. Sadık Yazar Hocama teşekkürlerimi sunarım.

² Yûnus Emre'nin hayatı ve eserleriyle ilgili ayrıntılara burada girilmeyecektir. Bununla ilgili genel birtakım bilgiler için şu çalışmalara bkz. (Gölpınarlı, 1971; Timurtaş, 1972; Tatçı, 2012; Tatçı, 2013; Vatandaş, 2022).

bir alan açmıştır. Bundan dolayı şerh edilen Türkçe metinlerin çoğunlukla şathiyyât-ı sûfiyâne kapsamında değerlendirilebilecek manzumeler olduğu görülmektedir (Ceylan, 2000, s. 70). Dolayısıyla şu ana kadar şiirleri şerh edilmiş en eski şair durumundaki Yûnus Emre'den yaklaşık üç asır sonra başlayan Türkçe manzumeleri şerh etme geleneği, çoğunlukla tasavvufi mihver etrafında gelişen bir edebî faaliyet görünümündedir (Ceylan, 2000, s. 35).

Yûnus Emre'nin "Çıktım erik dalına..." manzumesi, şathiye türünün en güzel ve meşhur örneklerinden biridir. Tasavvufi anlamlarla ve remizlerle yüklü olması sebebiyle şârihlerin örtük anlamını ortaya çıkarmaya çalıştıkları bu şiiri, inceleme bahsine geçmeden önce burada paylaşıyoruz:

1. Çıkdum erik talına anda yidüm üzümü
Bôstân ıssı kakıyup dir ne yirsün kozumu
2. Kerpiç koydum kazana poyrazıla kaynatdum
Nedür diyü sorana bandum virdüm özini
3. İplik virdüm Çulhâya sarup yumak itmemiş
Becid becid ısmarlar gelsün alsun bezini
4. Bir serçenin kanadın kırkı kanluya yükletdüm
Çifti dahı çekmedi kaldı şöyle yazılı
5. Bir sinek bir kartalı kaldurup urdı yire
Yalan degül gerçekdür ben de gördüm tozını
6. Balık kavaga çıkmış zift turşısın yimege
Leylek koduk togurmuş bak a şunun sözünü
7. Bir küt ile güreşdüm elsüz ayagum aldı
Güreşüp basamadum göyündürdi özümü
8. Kâf Tagı'ndan bir taşı şöyle atdılar bana
Öylelik yire düşdi bozayazdı yüzümü
9. Gözsüze fısıldadum sagır sözüm işitmiş
Dilsüz çağırıp söyler dilümdeki sözümü
10. Bir öküz bogazladum kakıldum sere kodum
Öküz ıssı geldi eydür bogazladun kazumu
11. Ugruluk yapdum ana bühtân eyledi bana
Bir çerçi geldi eydür kanı aldun gözgümü

12. Tosbagaya ugradum gözsüzsepek yoldaşı
Sordum sefer kancaru Kayserî'ye 'azimi

13. Yûnus bir söz söylemiş hiç bir söze benzemez
Münâfıklar elinden örter ma'nî yüzini (2012, s. 555-556)³

Şârihlerin çeşitli yönleriyle izah etmeye çalıştıkları ve şiirin altında gizli olan tasavvufi anlamları çıkarmaya çalıştıkları bu şathiye, üzerine en fazla şerh yazılan Türkçe metinlerden biridir. Elinizdeki bu makalede söz konusu şerhler kronolojik sıra gözetilerek ayrıntılı olarak incelenmektedir. Bunun yanında özellikle klasik dönemde yazılan şerhler kendi içerisinde benzerlikleri ve farklılıkları bakımından mukayese edilmektedir. Bu anlamda şârihlerin tutumları, şerh yöntemleri, şerhlerdeki kaynaklar, kullanılan dil ve ifadeler gibi hususlarda ayrıntılı izahlar yapılmaktadır. Ayrıca modern şerhler de tanıtılmakta, özellikle klasik şerhlerle kurdukları bağlar üzerinden değerlendirilmektedir. İncelemeye geçmeden önce söz konusu şerhleri tablo hâlinde görmek mümkündür:

Tablo 1. Klasik Dönemde Yazılan Şerhler

Şârih	Şerhin Adı	Şerh Tarihi	Şerh Edilen Beyit Sayısı
1. Şeyhzâde Müslîhüddin Efendi (ö. 1544)	Hâzihî Risâletün Şerîfetün Li-Mevlânâ Şeyhzâde	902/1497	7 beyit
2. Niyâzî-i Mısri (ö. 1694)	Nutk-ı Hazret-i Yûnus Emre'm ve Şerh-i Niyâzî-i Mısri	XVII. yy.	9 beyit
3. İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1725)	Kâle Hâtîmetü Ehli'l-Lisân Hulâsatü Zevî'l-İhsan Tercümânü'l-Gayb Bilâ Reybin Hazretü'ş Şeyh Yûnus Emre	1118/1706-1707	13 beyit
4. İbrahim Hâs (ö. 1761)	Şerh-i Ebyât-ı Yûnus Emre	XVIII. yy.	9 beyit
5. Şeyh Ali Nakşbendî en-Nevrekanî	Güfte-i Yûnus ve Şerh-i Şeyh Ali Nakşbendî	XVII. yy. veya sonrası	9 beyit
6. Müellifi bilinmiyor	"Yûnus Emre'nin Dokuz Beytine Şerh" kaydıyla Arapça metinlerin de bulunduğu bir risalede yer alır	XIX. yüzyılın başı [?]	9 beyit

³ Söz konusu şiir, yazma nüshalarda ve şerh metinlerinde hem beyit sayısı hem de içerik bakımından farklılıklar taşımaktadır. Burada Tatçı'nın (2012) hazırladığı metinden alıntı yapılmıştır. Yine aynı müellif tarafından hazırlanan tenkitli metinde de şiir bazı küçük imla farklılıkları haricinde benzer şekilde yer almaktadır. Bkz. (1990, s. 407-407)

Tablo 2. Modern Dönemde Yazılan Şerhler

Şârih	Şerhin Adı	Şerh Tarihi	Şerh Edilen Beyit Sayısı
7. Bekir Sıdkî Visâlî (ö. 1962)	<i>Hakikat ve Marifet Sırları</i> adlı kitapta	1962'den önce	12 beyit
8. Şevket Turgut Çulpan (ö. 1990)	"Hazret-i Yûnus Emre'nin "Çıkdım Erik Dalına..." Başlıklı Eserinin Bizce Teşrihi ve Bu Esnada Gelen Bazı Düşünceler"	1975	9 beyit
9. Ahmet Kabaklı (ö. 2001)	"Kaf Dağı'ndan Bir Taş"	1975	9 beyit
10. İsmail Yakıt	"Tarafımızdan Yapılan Felsefi Bir Yorum"	2002	13 beyit
11. Haydar Murad Hepsev	"Çıktım Erik Dalına"	2008	13 beyit

A. "Çıktım Erik Dalına..." Şathiyesine Yazılan Şerhler

1. Şeyhzâde Muslihüddin Efendi'nin (ö. 1543) Şerhi

Yûnus Emre'nin "Çıktım erik dalına..." mısraıyla başlayan meşhur şathiyesine yazılan ilk şerh "Hâzihî Risâletün Şerîfetün Li-Mevlânâ Şeyhzâde" başlığıyla Şeyhzâde'ye aittir⁴. Şerhin yer aldığı nüshada yalnızca "Şeyhzâde" olarak geçen bu isim, İsmail Yakıt'ın belirttiğine göre *Kadı Beyzâvî Tefsiri*'ne haşiye yazan, özellikle *Mesâbih*, *Meşârih* ve *Kaside-i Bürde*'ye yazdığı şerhleriyle tanınan Şeyhzâde Muslihüddin Efendi olmalıdır (2002, s. 24). Aslen İzmitli olan tefsir âlimi ve fakih Şeyhzâde, çeşitli medreselerde müderrislik yapmış ve asıl olarak *Kadı Beyzâvî Tefsiri*'ne yazdığı haşiye ile şöhret bulmuştur. Şeyhzâde'nin bu eserinin yanında pek çok şerh ve haşiyesi bulunmaktadır (Baş, 2010, s. 97-98).

Şeyhzâde'nin Yûnus Emre'nin şiirine yazdığı bu şerh, bugünkü bilgilerimize göre, Yûnus Emre'nin şiirine yapılan ilk şerh olmasının yanında Türk edebiyatında Türkçe bir metne yapılan en eski şerhlerden biri olarak da önem kazanmaktadır (Ceylan, 2000, s. 35). Çoğunlukla tasavvufi çıkarımlarla yüklü olan bu şerh, kısa bir giriş bölümü ile Yûnus Emre'nin şiirinin 7 beytinin ayrıntılı olarak izahından oluşmaktadır. Yûnus Emre'nin şiirine yapılan diğer şerhlere göre daha hacimli olan bu şerh, beyitleri izah etmedeki yöntemi, şiirin farklı versiyonlarına dair göndermeleri, kullandığı kaynakları, hitap içeren ifadeleri ile oldukça dikkat çekicidir.

Şerhine doğrudan beyitlerin izahıyla başlamayan Şeyhzâde, ilk önce konuya hazırlık mahiyetinde bir giriş bölümüne yer vermiştir. Bu anlamda Şeyhzâde ilk olarak İslamî

⁴ Şerhin nüshaları için bkz. (Tatçı, 2008, s. 114).

edebiyatların ürünü olan klasik eserlerin çoğunda olduğu gibi, Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e salat ve selam ile şerhine başlamaktadır. Bunun ardından bazı ayet ve hadis alıntıları yapan Şeyhzâde, şerhin henüz başında şerh edeceği şiirin tamamını (7 beyit olarak) sunmuştur. Bunun ardından giriş bölümüne devam eden Şeyhzâde, dinî ve tasavvufî birtakım izahların yanında özellikle 7 sayısının farklı yönleri üzerinde durmuştur. Şeyhzâde giriş bölümünde doğrudan şerhin sebebini açıklamasa da şu ifadeleriyle bu metni neden yazdığına dair ipuçları vermektedir:

Ve ol Hazret-i Zât kendi varlıkları âlemine bu kalbimi bir münevver âyine kılıp câm-ı cihân-nümâ gibi içinde her ne var ise cemi'-i varlık âlemini bana ayân edip açdı ve gösterdi ve ben dahi seyr edip gördüğümünden sonra nâgâh Hazret-i Yûnus Emre'nin yedi beyt ber-muğlak gazeli gözüme tuş olup ve onun içinden her ne denli varlık sırları var ise "*lâ-ratbin ve lâ-yâbisin*" hep onların mânâ-yı latifelerin bu yedi beyit gazel-i garrânın içinden Hak Taâlâ celle ve alâ bana bir bir ayân edip bildirdi ve gösterdi. (Tatçı, 2008, s. 115)⁵

Söz konusu alıntıda görüldüğü üzere şârih, Yûnus Emre'nin şiirini şerh etmedeki yetkinliğin Allah tarafından verildiğini söylemektedir. Buradan hareketle şârih, bir nevi şerh üzerindeki otoritesini göstermekte ve şiire dair izahlarına zemin hazırlamaktadır. Bunun yanında "yedi beyt ber-muğlak gazeli" ya da farklı bir yerde zikrettiği "tuhfe-i acib ve nüsha-i garib olan bu yedi beyti" (Tatçı, 2008, s. 115) kendisinin açıklayabileceğini ve sırlarını ortaya çıkarabileceğini belirtmektedir. Bu yönüyle bakıldığında şârih söz konusu "muğlak, varlık sırlarını barındıran, latife manalarla yüklü ve parlak" şiiri Allah'ın yardımıyla şerh etmeye niyetlendiğini söylemektedir. İlerleyen kısımda ise "bu yedi beyt gazelin mânâ-yı muzmerini ve hakâyıkını ve dakâyıkını ve zevâhirini ve bevâtınını cem' edip alıp ol ki ehl-i hâl olan ukalâ ve azîz dervişlerdir, lisân-ı hâl ile beyân ederim" (Tatçı, 2008, s. 115) derken hitap ettiği kesimi de belirlemektedir. Dolayısıyla şârihin Yûnus Emre'nin muğlak ve sırlarla dolu olan şiirini, hâl ehli olan akıllı kimseler ve dervişlere açıklamak maksadıyla şerh ettiği görülmektedir.

Şeyhzâde'nin Yûnus Emre'nin şiirine yazdığı şerhte, beyitlerin izahıyla ilgili şöyle bir yapı bulunmaktadır:

- **Beyit**
- Kavramların kısaca izahı
- Genel bir çıkarım
- Ayrıntılı izahlar
- Farklı bir açıdan izah (vech-i ahâr)

⁵ Klasik dönem şerhleriyle ilgili alıntılar ve göndermeler Mustafa Tatçı'nın (2008) *Yûnus Emre Şerhleri* adlı çalışmasından yapılmış ve bu eserdeki sayfa numarası verilmiştir. Yeri geldikçe şerhlerle ilgili yapılan başka çalışmalara da müracaat edilmiştir. Modern dönem şerhlerindeki alıntılar ise yayımlandıkları kaynaklar üzerinden yapılmıştır.

➤ Kısmî bir sonuç

Çoğunlukla beyitleri böyle bir sıralama ile şerh eden Şeyhzâde, pek çok beyitte "vech-i ahâr dahi beyan edelim" diyerek beyitle ilgili farklı bir yorumu daha yer vermektedir. Ayrıca Şeyhzâde'nin birinci beyitle ilgili olarak farklı bir rivayeti daha zikrettiği ve buna da yorum getirdiği görülmektedir. Bu yönüyle bakacak olursak Şeyhzâde metne farklı açılardan bakabilen iyi bir şârih olmasının yanında nüsha farklarıyla ilgili dikkatli bir münekkit görüntüsü de çizmektedir.

Şeyhzâde'nin Yûnus Emre'nin şiirinden sürekli çıkarımlar yaptığı ve şiir vesilesiyle farklı konulara kapı araladığı görülmektedir. Bu bakımdan şerh etrafında dervişlere öğütler verildiği, dinî-tasavvufî hayatın inceliklerinin anlatıldığı anlaşılmaktadır. Mesela şârih üçüncü beytin izahında "nefs-i emmâre" bahsine değinmekte, bir süre sonra şiirden uzaklaşarak uzun uzadıya bu mevzuyu açıklamaktadır (Tatçı, 2008, s. 131-135). Söz konusu uzun bahislerin doğrudan tasavvufî ilişkili olduğunu söylemek de yanlış olur. Nitekim şârih tasavvufî ilgili bir konuya kapı açtıktan sonra farklı mevzulara temas edebilmektedir. Şârih temel dinî konularda da benzer bir tutum sergilemekte, ana metinden uzaklaşarak farklı konuları açıklayabilmektedir. Mesela şiirin son beytiyle ilgili kavramları kısaca izah eden şârih, bir müddet sonra yedi sayısı etrafında namazın şartlarına değinmektedir: "İmdi şurûtu's-salâti sizlere beyân edelim görün. Evvel şartı namazın yedidir. Onun evveli arı su ile abdest almaktır, eğer su bulunmazsa arı toprak ile teyemmüm etmektir..." (Tatçı, 2008, s. 150). Bu şekilde başlayan izahat uzun tutulmakta, bu sırada ana metinden uzaklaşıldığı da görülmektedir. Bununla ilişkili olarak şerhin çok sistemli bir yapı arz ettiği de söylenemez çünkü aynı mevzunun farklı beyitler kapsamında yeniden ele alındığı pek çok misalle karşılaşmaktayız.

Şeyhzâde'nin şerhiyle ilgili diğer bir husus, şârih şerh kapsamında ayet ve hadisleri de açıklayabilmektedir. Mesela şerhin sonlarına doğru bir yerde Hz. Peygamber'in bir hadisinin lügat manasını kısaca izah etmektedir. Bu durum onun tefsir ve hadis ilimlerinde mahir olduğunu göstermektedir. Bunun yanında Şeyhzâde'nin şerh ettiği beyti, farklı yerlerde tekrarladığı ve onu başka şiir ve söylemlerle süslediği görülmektedir. Nitekim şârih bir yerde, şerhine 10 beyitli bir manzumesini de eklemiştir (Tatçı, 2008, s. 125-126).

Şeyhzâde'nin şerhinde sözlü kültür unsuru olarak zikredebileceğimiz, "vaaz ve nasihat dili" ile "hitap cümleleri" oldukça fazladır. Bunlarla ilgili birkaç misal vermek mümkündür: "onları size bir bir beyân edelim, görün" (Tatçı, 2008, s. 117), "imdi ey aziz karındaş" (Tatçı, 2008, 119), "İmdi bu mânâyı bilin", "ey benim cânım" (Tatçı, 2008, s. 124), "bu mezkûr gönül dediğimizi size beyân edelim görün" (Tatçı, 2008, s. 128), "İmdi, ey aziz birader" (Tatçı, 2008, s. 137). Bu türden ifadelerin yer alması metnin belirli bir zümreye hitaben söylendiğini doğrulamakta ve söz konusu şerh etrafında belirli birtakım nasihatler ile dinî-tasavvufî bilgilerin öğretilmesinin amaç edildiği görülmektedir. Ayrıca bu türden ifadelerin Şeyhzâde'nin şerhine farklı bir üslûp özelliği kattığı, okuyucudinleyicinin sürekli konuya karşı uyanık tutulmaya çalışıldığı söylenebilmektedir.

Son olarak Şeyhzâde'nin şerh sırasında kullandığı ve gönderme yaptığı kaynaklara bakacak olursak ilk sırada *Kur'ân-ı Kerim* ve hadislerin yer aldığı görülmektedir. Bu anlamda şârih pek çok konuya izah getirirken ayetlerden ve yer yer de hadislerden tanıklık (istişhad) getirmektedir. Bunun yanında birkaç yerde Hz. Ali'den alıntı yapılmakta ve bir yerde de İbn Arabî'nin *Fusûs*'una gönderme yapılmaktadır (Tatçı, 2008, s. 144). Bunun dışında hemen hemen her beytin izahında âyet ve hadislerden iktibas yapıldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, Yûnus Emre'nin meşhur şathiyesine yapılan en eski şerh olmasıyla dikkat çeken Şeyhzâde şerhi, yöntem ve usûl açısından farklı özellikler göstermektedir. Bu anlamda Şeyhzâde İslam medeniyetinin geleneksel şerhlerinde olduğu gibi uzun uzadıya dil bilgisi, gramer ve kelime izahları yapmamış, ele aldığı beyti özellikle dinî ve tasavvufî yorumlarla okuyucuya sunmuştur. Bu bakımdan Şeyhzâde'nin şerh metni çerçevesinde tasavvufî izahlar yaptığı, hitap ettiği kesime nasihatlerde bulunduğu, onları belirli bir doğrultuda irşat ettiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple yer yer şerh metninin ikinci plana atıldığı veya onun bir araç olarak kullanıldığı da gözlemlenmektedir.

2. Niyâzî-i Mısırî'nin (ö. 1694) Şerhi

Asıl adı Mehmed olup Mısırî Niyâzî ve Şeyh Mısırî olarak da tanınan Niyâzî-i Mısırî, Halvetiye tarikatının Mısriyye kolunun kurucusudur (Aşkar, 2007). Büyük bir mutasavvif şair olan Niyâzî-i Mısırî'nin irili ufaklı risaleleriyle birlikte otuzu aşkın eseri bulunmaktadır. Malatya, Diyarbakır, Mardin, Kerbela ve Bağdat gibi şehirlerde eğitim gördükten sonra Kahire el-Ezher'de bulunmuş; Uşak, Kütahya, Bursa ve Edirne gibi şehirleri dolaşmış Rodos ve Limni'de ise sürgün hayatı yaşamıştır⁶. Ayrıca *Dîvân* sahibi de olan Niyâzî-i Mısırî'nin en önemli risalelerinden biri "Nutm-ı Hazret-i Yûnus Emrem ve Şeyh-i Niyâzî-i Mısırî" başlığını taşıyan Yûnus Emre şerhidir⁷.

Niyâzî-i Mısırî'nin Yûnus Emre şerhi en fazla istinsah edilip okunan ve şöhrete ulaşan şerhlerden biridir. Bunun yanında kendisinden sonra yazılan şerhleri etkilemesi sebebiyle diğer şerhlerden ayrılmaktadır. Niyâzî-i Mısırî şerhinin kütüphanelerde onlarca yazması bulunmaktadır (Tatçı, 2008, s. 163). Bu da onun yaygın şöhretini kanıtlar niteliktedir. Toplamda Yûnus Emre'nin 9 beytini şerh eden Niyâzî-i Mısırî, manzumeye geniş bir tasavvufî izah getirmektedir. Bu sırada sıklıkla tasavvufî öğretiyi de açıklayan Mısırî, şiirin örtük anlamını açmaya ve onun remizlerle yüklü dilini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Ayrıca şârihin yer yer Yûnus Emre'nin hayatıyla ilgili göndermeler yaptığı, şerhin muhtevası ile onun hayatı arasında ilişkiler kurduğu anlaşılmaktadır.

Niyâzî-i Mısırî şerhinde herhangi bir giriş bölümüne yer vermeden doğrudan ilk beytin izahıyla başlamaktadır. Bunun ardından 4. beyti şerh ettiği sırada, şiiri neden şerh ettiğiyle ilgili bir anekdot paylaşmaktadır:

⁶ Niyâzî-i Mısırî'nin hayatı ve eserleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Erdoğan, 1998; Oral, 1987; Kara, 1994; Aşkar & Demirli, 2007).

⁷ Şerhin nüshaları için bkz. (Pekolcay & Sevim, 1991, s. 219-222).

Bu fakîr-i bî-çâre Yûnus Emre Hazretleri'nin bu dokuz ebyâtını şerh ü beyân etmeğë bazı ihvân iltimâsiyle tesvîd olunup sekiz ay mikdârı kâğıd arasında şöyle perişân kalmış idi. Sebep ol idi ki, acaba Azîz'in murâdı üzere oldu mu veyâhûd olmadı mı, diye. Bir gece Yûnus Emre Hazretleri'ni gördüm. Bu Fakîr'e, azîm beşâset ile iltifât gösterip söyledi ki: "Benüm ol sözlerime yazdığın şerhi ve dediğin maânî-i latîfi fukârâdan ve tâlibînden dirîğ etme, ver menfâat lensinler" diye fakîre tenbih buyurdular. Ve bu Fakîr'e dedi ki: "Benim ol 'İplik verdim çulhaya' beytine yazdığın mânâyı yazma, işde şu mânâyı yaz" diye yazacak sözü beyân buyurdular. (Tatçı, 2008, s. 169)

Bu alıntıda görüldüğü üzere Niyâzî-i Mısırî'nin bu şerhi yazıp öğrencilere dağıtmasındaki sebep Yûnus Emre'yi rüyasında görmesi ve ondan destek almasıdır. Bu yönüyle şârih, Yûnus Emre'nin şiirin izahına dair müsaadesini belirterek metin üzerindeki otoritesini de arttırmaktadır. Dolayısıyla şârih bu anekdotla birlikte hem şerhi yazmasındaki sebebi anlatmakta hem de izahlarının doğruluğunu inandırıcı kılmaktadır.

Niyâzî-i Mısırî'nin beyitleri şerh etme yöntemine bakılacak olursa şöyle bir yapı ortaya çıkmaktadır:

- **Beyit**
- Genel bir çıkarım
- Geniş açıklama ve remizlerin izahı
- Konuya uygun misal verme
- Kısmî bir sonuç

Bu yönüyle baktığımızda Niyâzî-i Mısırî'nin beyitleri şerh etmede Şeyhzâde'ye göre daha sistematik ilerlediğini söyleyebiliriz. Beyitlerin hepsini bütün olarak ele alan Mısırî, beyitlerin hemen ardından "beyt-i evvelden murâd oldur ki", "Azîz'in bu beyitten murâdı" gibi ifadelerle beyitten genel bir çıkarım yapmaktadır. Bu çıkarımı oldukça kısa tutan şârih, hemen ardından çıkarımını destekleyecek şekilde remizlerin anlam dünyasına inmektedir. Mesela ikinci beytin şerhine şu şekilde başlar: "Yûnus Hazretleri'nin (k.s.) bu beyitten murâdı kendiliğinden riyâzet edenlerin riyâzetinin hâsılını alâ tarîki't-temsîl beyân eder." (Tatçı, 2008, s. 166). Yahut bir sonraki beytin şerhine "Azîz'in (k.s.) bu beyitten murâdı, nâkıs mürşid ahvâlini beyândır" (Tatçı, 2008, s. 167) sözleriyle başlamaktadır. Bu şekilde beyitten bir tema ve özet bilgi sunan şârih, beyitte geçen kavramları yoğun bir tasavvufî okumayla öğrencilere/mürirlere açıklamaktadır. Bunun ardından konuya uygun bir alıntı yapmakta ve şerhini desteklemektedir.

Niyâzî-i Mısırî'nin şerhinde geleneksel şerhlerden çok farklı olarak filolojik izahlar ve gramerle ilgili kurallara hiç değinmeden doğrudan beytin altında yatan gizli anlam çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda beyitlerdeki remizler ve sembolik dil benzetmelerin yardımıyla açıklanmıştır. Bunu yaparken şârihin yer yer Yûnus Emre'nin hayatıyla ilgili bağlantılara değindiği de görülür. Mesela ilk beytin izahında bir mürşide bağlanmanın gerekliliğiyle ilgili şu bahse değinir:

İmdi, Yûnus Emre (k.s.) bu hâli kendüye nisbet eylediği onun içindir ki, kendisi bir zamân böyle mürşidsiz çalışıp, bir şey hâsıl edemeyip sonra bir mürşide varıp kemâl mertebe teslim olduktan sonra usûl-i esmâya müdâvemet edip seyr ü sülûk etdiğini beyân eder. Ve bu dahı câ'iz ki, kendi yüzünden gayrılara târîz ve tenbîh ola. (Tatçı, 2008, s. 166)

Alıntıda görüldüğü gibi şârih, Yûnus Emre'nin de bir süre sonra bir mürşide bağlandığını ve bu şekilde seyr ü sülûkunu tamamladığını söylemektedir. Buradan hareketle görüşleri ile şairin hayatı arasında ilişki kurmakta ve bu şekilde nasihatte bulunmaktadır.

Niyâzî-i Mısırî'nin şerhinde gönderme yaptığı kaynakların başında *Kur'ân-ı Kerim* ve hadisler gelmektedir. Şârih her ne kadar ayetlere gönderme yapsa da bunun Şeyhzâde'ye kıyasla çok daha az olduğunu söylemeliyiz. Bunun yanında Mısırî bir yerde *Tefsîr-i Kâdi*'dan (Beyzâvî) ve bir yerde de Gazzâlî'nin *İhyâ-yı Ulûm*'undan (Tatçı, 2008, s. 173) alıntı yapmaktadır. Ayrıca başka bir beytin izahında Arapça bir beyit alıntılanmaktadır. Bunun yanında şerhin sonunda Yûnus Emre'nin

Her bir âşık bu yolda bir türlü nişân dimiş

Biri nişân dimesi nişânımdan ilerü

beytini zikrederek şerhini tamamlamaktadır (Tatçı, 2008, s. 174). Bu bakımdan şârihin şerh metninde Yûnus Emre'nin sadece hayatına gönderme yapmadığı, onun farklı şiirlerinden alıntı yaptığı görülmektedir.

Sonuç olarak Yûnus Emre şerhleri arasında önemli bir yere sahip olan Niyâzî-i Mısırî şerhi, çokça istinsah edilmesi, yaygınlık kazanması ve kendisinden sonra yazılan şerhleri etkilemesi bakımından dikkat çekmektedir. Bunun yanında Şeyhzâde'nin metnine göre daha küçük olan bu şerh, beyitleri şerh etme noktasında ondan daha sistematik ilerlemektedir. Bu doğrultuda beyitlerden özet bir çıkarımda bulunan ve ardından derin tasavvufî izahlar yapan şârih, farklı kaynaklara dair göndermelerle şerhini çeşitlendirmektedir. Ayrıca Yûnus Emre'nin hayatıyla ilgili doğrudan göndermelerle şerh edebiyatımızla ilgili dikkat çekici bir tavır sergilemektedir. Son olarak çoğunlukla öğrenci ve müritleri bilgilendirmek ve onlara uyarılar getirmek amacıyla yazılan bu şerh, mesajlarını açık bir şekilde iletmekte, gayet açık ve anlaşılır bir üslûp benimsemektedir.

3. İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö. 1725) Şerhi

XVIII. yüzyılın önde gelen şârihlerinden olan İsmail Hakkı Bursevî, Celvetiyye tarikatına mensup çok yönlü bir ilim adamı ve mutasavvıftır. Anadolu ve Balkan coğrafyasında pek çok şehirde kalmasına rağmen Bursa'da uzun bir süre kaldığı için Bursevî ismiyle şöhret bulmuş, aynı zamanda Celvetiyye tarikatına mensup olduğu için Celvetî olarak da anılmıştır (Namlı, 2001). *Rûhu'l-Beyân*, *Rûhu'l-Mesnevî* ve *Şerhü'l-Muhammediye* gibi tefsir ve şerhleri ile tanınan İsmail Hakkı Bursevî, Arapça ve Türkçe olmak üzere irili

ufaklı yüzün üzerinde eseri bulunmaktadır⁸. Ayrıca *Divân* sahibi de olan Bursevî'nin eserleri manzum, mensur, tercüme, telif ve şerh olmak üzere çok yönlüdür. Bu çalışmalarından birisi de Yûnus Emre'nin "Çıktım erik dalına..." mısraıyla başlayan meşhur şathiyesine aittir.

İsmail Hakkı Bursevî'nin müellif hatlı risalelerinden oluşan bir mecmuanın içinde bulunan şerhi, şathiyenin 13 beytine yazılmıştır. Şeyhzâde ve Niyâzî-i Mısrî'nin şerhlerine göre klasik dönem şerhlerine daha yakın olan bu şerh, yoğun tasavvufi izahlar barındırmaktadır. Açıklamalarını çoğunlukla *Kur'ân-ı Kerim*'den alıntılarla destekleyen Bursevî, çeşitli kaynaklardan faydalanmış ve beyitlerin farklı yönlerini açıklamıştır. Ayrıca Bursevî'nin şerhinde Şeyhzâde'nin şerhinde gördüğümüz gibi bir giriş olmadığı ve doğrudan beyitlerin izahına başlandığı görülmektedir. Bunun yanında Bursevî şerhini ne sebeple kaleme aldığına dair herhangi bir bilgi de paylaşmamıştır. Nitekim şerhte çokça yer alan hitap cümlelerinden ve izahlardan anlaşıldığı üzere, şerhini müritlerini/öğrencilerini bilgilendirmek ve onlara tasavvufi bilgileri aktarmak maksadıyla yazdığı anlaşılmaktadır.

Metinleri şerh etme konusunda önemli bir tecrübe kazanan Bursevî, bu şerhinde de çoğunlukla belirli bir metoda uygun ilerlemiştir. Bu sebeple beyitleri genelde şu sırayla şerh etmiştir:

- **Beyit**
- Kelime veya kavramın izahı
- Kısmî bir çıkarım
- Konuyu destekleyen bir alıntı
- Kısmî bir sonuç

Beyitleri genellikle bu düzene göre şerh eden Bursevî, beyitte yer alan kelimeleri sadece remizleri bakımından açıklamakla kalmaz, yer yer onlarla ilgili sözlük mahiyetinde açıklamalar da yapar. Mesela bir beytin şerhinde "kırk kanluya yükletdüm" ifadesini şerh ederken şu ayrıntılara yer verir:

Kanlı iki tekerlekli arabadır ki, Acem, gerdün der. Bazı bilâdda müsta'meldir. Çift araba ve ekin öküzü çiftinde gâlibdir, fâsihi cüftdür. Cim-i Arabî'nin zammile zevc ve eş mânâsına yani mukârin. (Tatçı, 2008, s. 186)

Burada görüldüğü üzere şârih, geleneksel şerhlerin etkisiyle nispeten kelimelerin farklı anlamlarına değinebilmekte, farklı dillerdeki karşılığını söyleyebilmektedir. Bu türden bir yaklaşımın diğer şerhlerde yer almadığı, çok az sayıda da olsa Bursevî'nin şerhinde görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu izahlardan sonra ise "mahsûl-i beyt budur ki" şeklinde ifadelerle beyitten çıkarımlar yapılmaktadır.

⁸ İsmail Hakkı Bursevî'nin hayatı ve eserleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Namlı, Yurtsever, Yavuz ve Karadaş, 2001, s. 102-110; Namlı, 2001).

Bursevî ilk beyitte geçen "bostân" kelimesini ise şu şekilde şerh etmektedir:

Bostân" bûsitânın muarrebidir. Bû râyiha-i tayyibe ve sitân onun menşe hasebiyle mevziidir. Yani bûsitân aslında hoş kokulu olan şükûfeler ve reyhanlar ve sebzeler biten yerdir. Ta'rib olunacak vav hazf olunup eşcâr-ı müsmireyi müstemil olan yere itlâk olundu. (Tatcı, 2008, s. 176)

Burada şârihin kelimelerin lûgat manaları ve dil bilgisi izahlarını vererek geleneksel şerhlere yaklaştığı görülür. Bu izahların ise çoğunlukla beytin tasavvufî şerhine zemin oluşturmak maksadıyla yapıldığı, tasavvufî görüşlerini desteklemek maksadıyla kullanıldığı görülür.

Bursevî şerhinde diğer örneklerde olduğu gibi yer yer seslenme ve hitap cümlelerine rastlanmaktadır. Müellif yer yer "mü'min karındaş" ifadesiyle okuyucuya seslenmekte ve onun ilgisini uyanık tutmaktadır. Yahut "fikr eyle ki şeytân müslüman oldu mu?" (Tatcı, 2008, s. 187) gibi okuyucuya sorular yöneltebilmektedir. Bunlara ek olarak Bursevî'nin farklı nüshalara gönderme yaptığı ve bu konuda dikkatli olduğu şu ifadelerinden anlaşılmaktadır: "Elsiz bazı nüshada 'ansuz' düşmüşdür, nâgâh manasına" (Tatcı, 2008, s. 187).

Bursevî'nin şerhinde zikrettiği ve gönderme yaptığı kaynaklara bakılacak olursa onun önceki şerhlere göre çok daha çeşitli kaynaklar kullandığı görülmektedir. Mesele beyitleri şerh ederken üç dört yerde *Mesnevi*'ye gönderme yaptığı ve oradan beyitler alıntılıdığı anlaşılmaktadır (Tatcı, 2008, s. 183, 187, 196 ve 198). Yahut başka bir yerde yine kendi *Mesnevi* şerhine gönderme yapmaktadır (Tatcı, 2008, s. 178). Bunun yanında Yazıcıoğlu Mehmed'in meşhur *Muhammediye*'sinden de birkaç yerde beyit almaktadır. Ayrıca beyitleri şerh ederken Cüneyd-i Bağdâdî, Akkirmânî, Fahreddin Razî, Emir Sultan, Molla Fenârî ve İbn Arabî gibi kişileri zikretmekte ve bunlara ait hikâyelerden veya sözlerden alıntılar yapmaktadır. Onun şerhinde *Kur'ân-ı Kerim* ve hadislere dair iktibasların da çok fazla olduğu ve hemen hemen her beytin izahından sonra bir ayete veya hadise gönderme yaptığı görülmektedir. Ayrıca şerhin sonunda Yûnus Emre'nin hayatıyla ilgili bilgiler de paylaşılan Bursevî hem onun başka bir beytini alıntılama hem de *Latîfi Tezkiresi*'ne⁹ gönderme yapmaktadır.

Dolayısıyla İsmail Hakkı Bursevî'nin Yûnus Emre şerhi, yoğun tasavvufî yorumu, çeşitli kaynaklara gönderme yapması, hemen her beytin yorumunun ayet ve hadislerle desteklenmesi gibi hususlarla dikkat çekmektedir. Bursevî geleneksel şerhlerde görülen bazı uygulamaları Türkçe metinlerin şerhine de taşımaktadır. Şerhini ise müritlerini/öğrencilerini bilgilendirmek ve onlara temel tasavvufî bilgileri vermek maksadıyla yazdığı anlaşılmaktadır.

⁹ Tatcı'nın belirtğine göre bu atıf esasen Aşık Çelebi'ye aittir. Bkz. (Tatcı, 2008, s. 197).

4. İbrahim Hâs'ın (ö. 1761) Şerhi

Şâkiroğlu İbrahim Çelebi künyesiyle de tanınan İbrahim Hâs, XVIII. yüzyılda yaşamış mutasavvıf müelliflerdendir. Şeyh Hasan Ünsî tarafından yetiştirilen İbrahim Hâs, tasavvuf çalışmaları ve edebiyatı açısından önemli bir şahsiyettir (Tatcı, 2008, s. 199). İbrâhim Hâs hakkında bilinenler oldukça kısıtlı olmakla birlikte daha çok eserlerine ve özellikle Şeyh Hasan Ünsî hakkında derlediği *Menâkıbnâme*'ye dayanmaktadır¹⁰. *Divân-ı İllâhiyât ve Tezkiretü'l-Hâs* başta olmak üzere çoğunlukla dinî-tasavvufi eserler kaleme alan İbrâhim Hâs'ın "Şerh-i Ebyât-ı Yûnus Emre" başlığıyla Yûnus Emre'nin meşhur şathiyesinin 9 beytine yazdığı şerhi de bulunmaktadır.

İbrahim Hâs "lisân-ı âhar", yani başka bir dil, olarak takdim ettiği Yûnus Emre'nin şiirini çoğunlukla tasavvufi açıdan şerh etmekte ve bunun üzerinden öğrencilerine ve takipçilerine uyarılarda bulunmaktadır. Şerh kapsamında pek çok tasavvufi mevzuya da açıklık getiren şârih, kısa ve vurucu ifadeler kullanmaktadır. Bunun yanında Şeyhzâde'nin şerhi gibi hacimli olan bu şerhte yer yer beyit bütünlüğünün bozulduğu ve şerhin çoğunlukla mısralar üzerinden yapıldığı görülmektedir. Ayrıca şârihin beyitlerin izahından sonra sıklıkla Yûnus Emre'nin diliyle okuyuculara sorular yönelttiği de anlaşılmaktadır.

Şeyhzâde, Niyâzî-i Mısri ve Bursevî'den farklı olarak şerhine Arapça bir girişle başlayan İbrahim Hâs, Yûnus Emre'nin öneminden söz etmekte ve şerhe sebep olan durumdan şöyle bahsetmektedir:

Bâ-husûs, Yûnus Emre'm âlem-i beşeriyeti zevk ile güzer eylediği hâlinde cümleten buyurduğu ilâhiyâtı ser-be-ser esrârdır. Bir ilâhisinde dahi lisân-ı âhar ile kendi hâlini ve yürüdüğü makâmât-ı berzâhı kâle getirip tâlibân-ı ilâ'llâha sülûka râgıb olup rızâullâh tahsil eyleye. Ol ki, marifetullâhdır, ba'dehu ezvâk-ı evliyâullâhdan zevk-yâb olalar, diye sülûku beyân etmiştir. Bu ilâhinin her bir beytinde tâliblere ve sâliklere hikâye yüzünden bir dürlü nush murâd eder... Hattâ niceler müstefid olsunlar diye buyurmuşlardır. (Tatcı, 2018, s. 202)

Söz konusu alıntıdan anlaşılacağı üzere, şârih ilk önce şerh edeceği şair ve metinle ilgili giriş yapmaktadır. Bu bakımdan Yûnus'un şiirini baştan başa sırlarla dolu olarak tarif eden şârih, onun "başka bir dil" ile kendi manevî yolculuğunu anlattığını belirtmektedir. Şârih ise buradan hareketle nasihatler çıkarmakta, ondan faydalanmayı arzu etmektedir. Bu bakımdan şârihin beyit ve mısralar çerçevesinde sıklıkla tasavvufi kavramları açıkladığı ve bunun üzerinden müritler ile öğrencilere nasihatlerde bulunduğu görülmektedir. Bu yönüyle şârih hemen hemen her mısranın ardından "irşad, mürşid-i kâmil, seyr ü sülûk, riyâzet, uzlet" gibi tasavvufi kavramları farklı yönleriyle açıklamaktadır.

İbrahim Hâs'ın şerh yönteminde şöyle bir yapı bulunmaktadır:

¹⁰ İbrahim Hâs'ın hayatı ve eserleriyle ilgili bilgi için bkz. (Tatcı, 2008, s. 199-201; İbrahim Hâs, 2014).

- **Mısra**
- Kısa bir çıkarım
- Kelime/kavram/yan cümlelerin izahı
- Detaylı açıklama ve çıkarımlar
- Kısmî bir sonuç

Beyitleri mısralara bölerek şerh eden İbrahim Hâs, mısraları da çoğunlukla yan cümlecikler üzerinden veya kavramlar açısından şerh etmektedir. Bu şerhte beyit bütünlüğü bozulmuş olsa da mısraların daha sistematik bir şekilde şerh edildiği görülmektedir. Mısraın hemen ardından yahut kavramların açıklamasından sonra kısa bir çıkarıma da yer veren şârih beyitle yer yer ilişkisi uzaklaşan tasavvufî bilgilerin aktarımına geçmektedir. Bunun yanında kelimelerin lügat manasına değinilmeden çoğunlukla onun kast ettiği anlam üzerinde durulmaktadır. Mesela henüz ikinci mısraın izahında "bostân" kelimesinden ne anlatılmak istendiği söylenmektedir: "Bostân'dan murâd, âlem-i dünyâdır. İçinde her şey bulunur. Eğer Celâl, eğer Cemâl. Sâhibi, feyyâz-ı mutlakdır." (Tatçı, 2008, s. 203). Bu şekilde kelimenin herhangi bir lügat manasını vermeden doğrudan murat edilen anlamın söylenmesi diğer şerhlerle birlikte bu şerhte de sıklıkla karşılaşılan bir durumdur.

İbrahim Hâs, şerhinin pek çok yerinde sâliklere nasihatlerde bulunduğu gibi yer yer Yûnus'un diliyle onlara sorular da yöneltmektedir. Mesela bir mısraın şerhinde mısraı izah ettikten sonra söze şu şekilde devam etmektedir: "Yûnus, senin aslından haber var mı? Zâtın ne zâtdır? Allâhu Taâlâ'nın keremi sende ne vechiledir? Haber ver dediler, der" (Tatçı, 2008, s. 218). Bir şerh metodu olarak karşımıza çıkan bu soru sorma farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca şârih soruları Yûnus'un diliyle sormakta veya cevapları da yine o söylemiş gibi aksettirmektedir. Bu yönüyle izahların ardından "diye buyurur" veya "diye remz eder" şeklinde ifadeler sıklıkla geçmektedir. Soru sormanın yanında hitap ve muhataba doğrudan seslenme de şu örnekte olduğu gibi karşımıza çıkmaktadır: "Müşkilden kim kurtuldu ki, sen kurtulasın! Tâ, sende seni zevk ile bulmayınca! Ol zamân şübhen kalmaz. Ammâ, âh yine müşkildesin!" (Tatçı, 2008, s. 223). Bu sorular konuyu etkileyici kılma ve meseleye dikkat çekme bakımından da oldukça önemlidir.

İbrahim Hâs'ın şerh kapsamında yaptığı alıntılara ve göndermelere bakacak olursak en fazla göndermenin *Kur'ân-ı Kerim*'e ve hadislere yapıldığı görülmektedir. Bunun yanında İmam Şâfiî, İmam Ahmed, Fahreddin-i Râzî gibi âlimler ile Bâyezid-i Bestâmî gibi meşhur sûfilerden misaller verilmektedir (Tatçı, 2008, s. 206, 232, 208). Şârih birkaç farklı yerde şeyhi Ünsî Hasan Efendi'den alıntı yapmakta ve onun diliyle müritlere nasihatte bulunmaktadır. Ayrıca İbrahim Hâs'ın şerhinde, incelediğimiz diğer şerhlerden farklı olarak, bazı hadislerin rivayet zinciriyle birlikte verildiği görülmektedir. Mesela Arapça olarak paylaştığı bir hadisten sonra şu şekilde rivayet zincirini de vermektedir: "Bu hadîs-

i şerîfi Ebû Sa'îd Harîrî nakl edip İmâm-ı Ahmed ve Ebû Ya'le ve İbn Hayyân, Sahîh'inde getirip sahîhü'l-isnâddır, dedi" (Tatçı, 2008, s. 209).

XVIII. yüzyılda Yûnus Emre'nin şiirine yazılmış önemli bir şerhi ihtiva eden bu metin, farklı yöntem ve özellikleri bakımından dikkat çekicidir. Bu anlamda beyit bütünlüğünün bozulup şiirin mısra mısra şerh edildiği, kısa ve vurucu ifadelerin kullanıldığı ve yer yer sorularla konunun pekiştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca kelimelerin lügat manasına hiç değinmeden doğrudan onlar üzerinden tasavvufi çıkarımlar yapılmaktadır. Bunun sonucunda söz konusu şerhte, incelediğimiz diğer şerhlerde olduğu gibi asıl amacın sâlikleri irşat etmek ve onlara yol göstermek olduğu, bu yönüyle şerhlerin bir vasıta olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

5. Şeyh Ali Nakşbendî en-Nevrekanî'nin Şerhi

Yûnus Emre'nin "Çıktım erik dalına..." matlalı şathiyesine yazılan şerhlerden bir diğeri Şeyh Ali Nakşbendî el-Nevrekanî isminde bir şârihe aittir. Hayatıyla ilgili herhangi bir bilgi sahibi olmadığımız bu şârih, söz konusu şathiyenin 9 beytini oldukça kısa izahlarla şerh etmektedir. Bu bakımdan klasik dönem şerhleri arasında en kısa ve daha çok özet mahiyetinde olan şerhtir. Tek nüshası bilinen bu şerh, Mustafa Tatçı'nın (2008) ifadesiyle, üslup ve içerik olarak Niyâzî-i Mısırî'nin şerhine çok yakındır. Hatta Mısırî'nin yazdığı şerhin özeti mahiyetindedir. Bu bakımdan şerhin XVII. yüzyılda veya bundan sonraki bir tarihte yazıldığı tahmin edilmektedir (Tatçı, 2008, s. 239).

Giriş veya sebab-i telifin bulunmadığı bu şerhte, beyitler bir bütün olarak şerh edilmekte ve daha çok kısa açıklamalarla birkaç cümlede beyitten çıkan sonuçlar özetlenmektedir. Bu bakımdan şerhin önceki incelediğimiz şerhlere göre çok daha kısa ve sade bir yapıda olduğunu söylemek gerekir. Ayrıca pek çok beytin izahında beyitle ilgili herhangi bir çıkarım dahi yapılmadığı, sadece kavramların sembolik karşılıklarının verildiği görülmektedir. Bu şerhte de diğerlerine benzer şekilde manzume tasavvufi açıdan şerh edilmekte, bu bakımdan "tarikât, seyr ü sülûk, irşad, mürşid-i kâmil" gibi kavramlara sıklıkla temas edilmektedir.

Nevrekanî'nin özet mahiyetindeki bu şerhinde, beyitler genellikle şu sırayla şerh edilmektedir:

- **Beyit**
- Bazen kısmî bir çıkarım
- Kavramların izahı
- Bazen kısmî bir sonuç

Bu yönüyle beyit bütünlüğünü bozmayan şârih, birkaç cümlede beyti yorumlamakta ve kullanılan sembollerin karşılıklarını vermektedir. Bu karşılıklar ise çoğunlukla Niyâzî-i Mısırî'nin yorumlarıyla örtüşmektedir. Mesela ilk beytin yorumunda iki şârih de "erik, üzüm ve ceviz" kelimelerini "şeriat, tarikât ve hakikat" bağlamında açıklamaktadır. Bu yorumlar Niyâzî-i Mısırî'de geniş izahlara kapı aralarken Nevrekânî konuyu uzatmadan

özet bilgilerle yetinmektedir. Bu bakımdan Nevrekanî sözü kısa kesen, genel açıklamalarla yetinen bir şârih olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla ilişkili olarak şârih "Mânâsın beyân lazım değül, ehline malûmdur." (Tatcı, 2008, s. 241) gibi şerhin doğasına pek de uygun olmayan ifadelerle şerhini kısa tutmayı tercih etmektedir.

Nevrekanî'nin söz konusu kısa şerhinde kullanılan göndermelere baktığımız zaman oldukça kısıtlı sayıda olduğunu görmekteyiz. Bu anlamda bir yerde hadisten alıntı, bir yerde de Gazzâlî'nin *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* adlı eserine gönderme yapıldığı görülmektedir (Tatcı, 2008, s. 241 ve 242). Ayrıca şerhin bir yerinde, muhtemelen şârihe ait Türkçe bir beyit de paylaşılmaktadır (Tatcı, 2008, s. 240). Nitekim söz konusu şerhte, incelediğimiz diğer şerhlerden farklı olarak doğrudan herhangi bir ayetten alıntı yapılmadığı fark edilmektedir.

Dolayısıyla dönemi itibarıyla klasik şerhlerden biri olarak zikredebileceğimiz Nevrekanî'nin şerhi, özet mahiyetinde olmasıyla dikkat çekmektedir. Niyâzî-i Mısri'nin tesirinde yazıldığı anlaşılan bu şerhte, söz uzatılmamakta, kavramların sembolik karşılıkları verilerek detaylı izahlardan kaçınılmaktadır. Dolayısıyla her ne kadar tasavvufi muhtevası diğer şerhlerle benzese de kısa ve özet olması sebebiyle diğer şerhlerden farklı bir yerde durmaktadır.

6. Müellifi Meçhul Bir Yûnus Emre Şerhi

Klasik dönem şerhlerinden sonuncusu müellifi meçhul bir şerh olup yakın zamanda Songül Aydın Yağcıoğlu tarafından Latin harflerine aktarılarak bir makale şeklinde yayınlanmıştır. Yağcıoğlu'nun çalışmasına göre söz konusu şerhin müellifinin XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIX. yüzyılın başlarında yaşadığı tahmin edilmektedir. Kimliği tam olarak tespit edilemeyen müellifin adının ihtiyat kaydıyla "Ebû Said" olabileceği söylenmekte ve Bektaşî geleneğine mensup bir mutasavvıf olduğu zikredilmektedir (2021, s. 168).

Şerh metni Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Böl., nr. 3568/2'de "Yûnus Emre'nin Dokuz Beytine Şerh/Haydar Şah" olarak kayıtlı olup Arapça metinlerin yer aldığı toplam 126 varaktan oluşan risalede 80b-115 vr. numaraları arasında (35 varak) yer almaktadır (Yağcıoğlu, 2021, s. 167). Kütüphane kaydında yer alan ismin hatalı olduğunu dile getiren Yağcıoğlu, şerh metninin sonunda eksik varakların olduğunu ve müellife dair bilgilerin burada yer alabileceğini belirtmektedir (2021, s. 167).

Müellif, Yûnus Emre'nin şathiyesinin 9 beytini şerh ettiğini söylemesine rağmen yazma metinde eksik varaklardan dolayı 8 beytin şerhi yer almaktadır. Ayrıca müellif Niyazî-i Mısri'nin şerhine gönderme yapmasının yanı sıra Şah-ı Haydar, yani Hz. Ali ve Abdal Mûsâ'nın kulu olduğunu söyleyerek muhiplerin istifadesi ve onların seyr ü sülûkuna destek amacıyla bu şerhi yazdığını belirtmektedir:

Bu fakir bende-i Şâh-ı Haydar ve Abdâl Mûsâ Sultân Efendimizin çâker-i dîrineleri
olduğım ecilden ebyât-ı mezkûrları inşirâh ve muhibb-i hânedan olan karındaşlar enzâr

ve istifâde ve sülûklarına takvîyet için mütâla'a ve tâlib-i râgıb birle zevât-ı kirâmın himem-i 'aliyyelerine nâ'il olalar. (Yağcıoğlu, 202, s. 176)

Burada Yûnus Emre'nin manzumesini şerh etme gerekçesini açıklayan müellif, bunu tarikata ilgi ve yakınlık duyan dostları etkilemek ve onların tarikat yolculuğuna destek olmak amacıyla yaptığını söylemektedir. Bu anlamda bu şerhin de diğer şerhlere benzer şekilde tasavvufî bir öğreti etrafında kurulduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında müellif henüz şerhin başında Yûnus Emre ile Hacı Bektaş-ı Veli'yi ilişkilendirmekte, Hz. Ali'ye ve Bektaşî geleneğinde önemli bir yeri olan Anadolu abdallarından Abdal Mûsâ'ya gönderme yapmaktadır. Böylece tasavvufî öğretinin de özellikle Bektaşî geleneği çerçevesinde olduğu anlaşılmaktadır.

Söz konusu şerhte kısa bir girişten sonra beyitler sırasıyla açıklanmakta ve bu doğrultuda yer yer Mısırî'nin şerhine de göndermeler yapılmaktadır. Şerhin yöntemine genel olarak bakıldığında şöyle bir yapı bulunmaktadır:

- **Beyit**
- Genel bir çıkarım
- Geniş açıklama ve remizlerin izahı
- Konuya uygun alıntı ve misal verme

Bu şerhte konunun kısa açıklamalarla geçiştirilmediği, Mısırî'ye benzer şekilde geniş izahlara yer verildiği ve özellikle tasavvufî remizlerin açıklandığı söylenmelidir. Bu doğrultuda müellif, beyti yazdıktan sonra kısa bir çıkarımda bulunmakta, daha sonra buradaki kavramların ne gibi anlamlara gelebileceğini açıklamaktadır. Ayrıca söz konusu beyti parçalara bölerek farklı anlamların peşine de düşmektedir.

Müellifi meçhul olan söz konusu şerhte Niyazî-i Mısırî'nin yanı sıra, İslam düşünce ve tasavvuf tarihinin önemli isimlerinden Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye (ö. 1240) de göndermeler bulunmaktadır. Bunun yanında şerh metninde astronomiyle ilgili konuları ihtiva eden "ilm-i nüçüm" ve gelecekte gerçekleşecek olayların tahminine dayanan "ilm-cifr"¹¹ gibi alanlardan faydalanılmaktadır (Yağcıoğlu, 2021, s. 170). Ayrıca diğer klasik dönem şerhlerine benzer şekilde İslam tarihi ve Osmanlı tarihiyle ilgili bazı bilgilerin de şerhe eklendiği ve yer yer bunların kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bunların yanında müellif şiirde bahsi geçen hususları açıklarken ve örnekler verirken gündelik ve sosyal hayata dair bilgilere de başvurmuştur. Dolayısıyla bu şerhte remizlerin açıklanması tasavvufî öğreti etrafında ilerlerken diğer taraftan pek çok alanla ilgili bilgidan faydalanılmaktadır. Bu vesileyle beyitlerdeki anlamlardan çıkarımların yapıldığı ve tarikat yoluna girenlere nasihatlerde bulunduğu da söylenmelidir.

Şerhten alıntılanan şu kısma bakıldığında müellifin belirli bir zümreye hitap ettiği ve tarikat adabıyla ilgili nasihatlerde bulunduğu görülmektedir:

¹¹ Bununla ilgili genel bir bilgi için bkz. (Yurdağür, 1993, s. 215-218).

Anun çün cemî'-i eşyâ sana müsahhar oldu bu emânetin hıyâneti olmayub hıfzına sa'y eylesen, vaktiyle senden evvelâ sû'âl iderler, zalûmân (ve) cehûl olmayasın. Ol taşın sırr-ı esrârî tarik-i Bektâşîdedir. Ol emânet sende, ne oldığın bilesin. (Yağcıoğlu, 202, s. 182)

Burada müellif, dervişlere seslenmekte, onlara zalimlerden ve cahillerden olunmaması yönünde tavsiyede bulunmaktadır. Ayrıca verdiği nasihat ve bilgileri Bektaşilikle ilişkilendirerek dervişler için somut bir yol da göstermektedir.

Bu konular çerçevesinde kısaca değerlendirdiğimiz müellifi meçhul şerh, Niyâzî-i Mısıri şerhinin devamı niteliğinde görünmektedir. Yûnus Emre'nin şiirini diğerlerine benzer şekilde tasavvufi çerçevede ele alan şârih, özellikle Bektaşî geleneğine göndermeler yaparak konuyu farklı açılardan detaylı bir şekilde değerlendirmektedir.

7. Modern Dönemde Yazılan Şerhler

Yûnus Emre'nin meşhur şathiyesine yazılan şerhler modern dönemde de devam etmiştir. Bu anlamda Yûnus Emre'nin manzumesini anlamaya ve onu yeniden gündeme getirmeye çalışan müellifler, klasik dönemdeki kadar hacimli ve detaylı olmasa da onun beyitlerini şerh etmişlerdir. Klasik dönem şerhlerinin kısmî olarak tesirinde bulunan bu şerhler, farklı bir yapıya büründüğü için bunları ayrı olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Bunlardan bir kısmı modern dönem türlerinden biri olan denemeye yakınen bir kısmı da güçlü bir şekilde klasik dönem şerhleriyle bağlantısını devam ettirmektedir. Bu yazı asıl olarak klasik şerhlere odaklandığı için modern dönemde yazılan şerhler kısaca tanıtılacak ve daha çok klasik şerhlerle kurduğu bağ üzerinde durulacaktır.

Yûnus Emre'nin meşhur manzumesine modern dönemde şu gibi isimler şerh yazmıştır: Bekir Sıdkî Visâlî (ö. 1962), Şevket Turgut Çulpan (ö. 1990), Ahmet Kabaklı (ö. 2001), İsmail Yakıt ve Haydar Murad Hepsev. Bunları kronolojik sırayla ele alabiliriz.

Uşşâkî tarikatı postnişinlerinden olan Bekir Sıdkî Visâlî, Abdurrahman Sâmî Efendi'nin halifesidir. 1881'de Kula'da doğan Bekir Sıdkî Visâlî, 1962'de İzmir'de vefat etmiştir (Tatçı, 2008, s. 243). Yûnus Emre'nin şathiyesinin 12 beytine yazdığı şerh, öğrencisi Mehmet Rûhî Efendi'nin şiirleriyle birlikte *Hakikat ve Marifet Sırları* adlı kitapta basılmıştır¹². Klasik dönem şerhlerinden Nevrekanî'nin şerhi gibi oldukça kısa ve özet mahiyetinde bulunan bu şerh, Yûnus Emre'nin şiirini tasavvufî yönleriyle şerh etmektedir. Uzun ifade ve detaylardan kaçınan şârih, kısa ve vurucu ifadelerle manzumenin tasavvufî boyutlarına değinmektedir. Nitekim şârihin bazı beyitleri bir cümle ile özetlediği, sadece kavramların temsil ettiği karşılıkları verdiği görülmektedir. Bunun yanında söz konusu şerhte Niyâzî-i Mısıri etkisi de açıkça anlaşılmaktadır. Bu yönüyle Visâlî'nin özet mahiyetindeki bu şerhi, klasik dönem şerhleri arasında en çok Mısıri'nin şerhinden etkilenmiştir.

Ahmed Yüksel Özemre'nin tabiriyle "Üsküdar'ın üç sırlısı"ndan biri olan Şevket Turgut Çulpan, Halvetî-Melamî meşrepli bir tasavvuf ehlidir. 1910 tarihinde Üsküdar'da doğan

¹² Şerhin tamamı için bkz. (Visâlî & Rûhî, 1984).

ve çeşitli yerlerde bankacılık yapan Çulpan, 30 Temmuz 1990 senesinde Üsküdar'da vefat etmiştir. "Şevket" yahut "Şevket Ümmî" mahlasıyla şiirler de yazan Çulpan, Halvetî şeyhlerinden Ümmî Sinan tesirinde yetişmiştir¹³. Çulpan'ın Yûnus Emre'nin söz konusu şiirinin 9 beytine yazdığı şerh 1975 tarihli olup şu başlığı taşımaktadır: "Hazret-i Yûnus Emre'nin 'Çıktım erik dalına anda yedim üzümü/Bostân ıssı kakıyıp der ne yersin kozumu! Başlıklı Eserinin Bizce Teşrihi ve Bu Esnada Gelen Bazı Düşünceler."¹⁴

Modern şerhler arasında yapı itibarıyla klasik şerhlere en çok benzeyen Çulpan'ın şerhidir. Şathiyeyi tasavvufî veçheleriyle şerh eden Çulpan, bu şiir etrafında dinî ve tasavvufî konulardaki fikirlerini beyan etmektedir. Bu anlamda şathiyeye etrafında bir deneme yazıldığı, pek çok konunun bu denemede yer bulduğu görülmektedir. Ayrıca Çulpan *Kur'ân-ı Kerim* ve hadislerle sıklıkla gönderme yapmakta, Aziz Mahmud Hüdâî ve Niyâzî-i Mısırî gibi tasavvuf büyüklerinin şiirlerini paylaşmaktadır (Tatçı, 2008, s. 257). Nitekim klasik şerhlerden çok farklı olarak Sokrat gibi filozoflara da gönderme yaptığı görülmektedir. Ayrıca şerhinde sık sık Fatihâ suresinin tefsirine de yer veren Çulpan, şerhinin sonunda Yûnus'un şathiyesinden mülhem bir şiirini paylaşmaktadır. Dolayısıyla modern şerhler arasında en hacimli olan Çulpan'ın şerhi, kullandığı kaynaklar ve yöntem itibarıyla klasik şerhlerle benzerlik gösterse de bazı yönleriyle onlardan ayrılmaktadır.

Gazeteci, yazar ve önemli bir edebiyat tarihçisi olan Ahmet Kabaklı, fikrî ve siyasî yazılarının yanında daha çok edebiyat tarihiyle ilgili araştırma ve çalışmalarıyla tanınmaktadır. İlmî ve edebî faaliyetlerinden dolayı "Şeyhülmuharriîn" olarak da anılan Ahmet Kabaklı, *Hareket*, *Hisar* ve *İstanbul* gibi dergilerde yazılar yazmış; Türk Edebiyatı Vakfı'nın kuruluşuna ve *Türk Edebiyatı Dergisi*'nin çıkmasına öncülük etmiştir. *Edebiyat Tarihi*, *Müslüman Türkiye*, *Mehmet Akif*, *Yûnus Emre* ve *Şiir İncelemeleri* gibi eserler de kaleme alan Kabaklı 8 Şubat 2001'de İstanbul'da vefat etmiştir¹⁵.

Ahmet Kabaklı'nın Yûnus Emre şerhi 1992 yılında yayımlanan *Şiir İncelemeleri* adlı eserinde "Kâf Dağı'ndan Bir Taş" başlığıyla sunulmaktadır¹⁶. Yazının ilk hâli ise yine aynı başlıkla 23 Kasım 1975'te *Tercüman* gazetesinde yayımlanmıştır. Kabaklı'nın Yûnus Emre şerhi ya da tahlili olarak nitelendirilebileceğimiz bu metni, diğer şerhlere benzer şekilde tasavvufî bir muhtevaya sahiptir. Diğer şerhlere göre daha kısa olan bu şerhte Kabaklı, özellikle Niyâzî-i Mısırî'ye gönderme yapmaktadır. Bu bakımdan şerhinde Mısırî'den istifade edeceğini dile getiren Kabaklı, başka değerler bulmaya çalışacağını da belirtmektedir (1992, s. 44). Klasik şerhlerin etkisinde olan bu şerh, daha sade ve anlaşılır bir dille Yûnus Emre'nin meşhur şiirini günümüz okuyucusuna sunmayı ve açıklamayı hedeflemektedir. Bu sebeple daha kısa ve öz ifadeler kullanan Kabaklı, yer yer kelimelerin sözlük anlamlarını da vermektedir. Ayet ve hadislerle dair göndermelerin yer almadığı bu şerhte, yer yer Yûnus Emre'nin farklı şiirlerine atıfta bulunulmaktadır.

¹³ Şevket Turgut Çulpan'ın hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgi için Ahmed Yüksel Özemre'nin *Üsküdar'ın Üç Sırlısı* adlı kitabına bakılabilir.

¹⁴ Söz konusu şerh ilk defa Tatçı tarafından neşredilmiştir. Bkz. (Tatçı, 2008, s. 246-267).

¹⁵ Ahmet Kabaklı'nın hayatı ve eserleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Ayvazoğlu, 2001, s. 9-10).

¹⁶ Ahmet Kabaklı'nın şerhi için bkz. (Kabaklı, 1992, s. 42-50).

Yûnus Emre'nin meşhur şiirine şerh yazan isimlerden bir diğeri İsmail Yakıt'tır. Türk-İslam felsefesiyle ilgili pek çok çalışması bulunan Yakıt'ın *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, Kur'ânı Anlamak ve İslamı Anlamak* gibi kitapları bulunmaktadır. *Yûnus Emre'de Sembolizm-Çıktım Erik Dalına* adlı eserinde, Yûnus Emre'nin şathiyesini kullanılan semboller bakımından mukayeseli olarak inceleyen Yakıt, çalışmasının sonuna felsefi bir yorum da eklemiştir. "Çıktım Erik Dalına-Felsefi Bir Yorum" başlığını taşıyan yazısı, incelediğimiz diğer şerhlere göre çok farklı bir yerde durmaktadır. Tasavvufi şerhlerin aksine burada Yûnus'un şiiri daha evrensel kavramlarla açıklanmaktadır. Nitekim söz konusu farklı yaklaşım yazarın "biz de burada yeni bir şerh veya daha evrensel bir ifadeyle felsefi bir yorum teklif ediyoruz" (Yakıt, 2002, s. 86) ifadesinden de anlaşılmaktadır. Dolayısıyla oldukça kısa ve sınırlı olan söz konusu felsefi yorum, Yûnus'un şiirine farklı bir yaklaşım getirme gayesindedir. Yakıt bu şerhte genellikle kısa ifadeler kullanmayı, hatta konuları birer cümle ile anlatmayı tercih etmiştir.

Yûnus Emre'nin şathiyesi üzerine yazılan şerhlerden bir diğeri Haydar Murad Hepsev'e aittir. Dil, medeniyet, şiir ve hat alanında muhtelif yazıları ve çalışmaları bulunan Hepsev'in şerhi 2008 yılında "www.yucedevlet.com" adlı web sitesinde "Çıktım Erik Dalına" başlığıyla yayınlanmıştır¹⁷. Yûnus'un şiirine yazılan şerhleri zikreden yazar, Yûnus'u ve şiirini yeniden gündeme getirmek istediğini belirtmektedir. Bu anlamda Yûnus'un şiirinin "a) bir hakikat yolcusunun kendisi (nefsi) ile yaptığı muhasebeye, b) yolda olanlara tavsiye ve öğütlere, c) insanların genelinin hakikat karşısındaki tutumlarına dair ipuçları" verdiğini söylemektedir. Yûnus'un 13 beytini şerh eden Hepsev, öncelikle beyitlerin nesre çevirisini vermekte, ardından beyit çerçevesinde dinî ve tasavvufi konulara eğilmektedir. *Kur'ân-ı Kerim* ve hadislerle sıklıkla atıfta bulunan şârih, Yûnus'un farklı şiirlerini de şerh kapsamında paylaşmaktadır. Bunun yanında Yûnus Emre'nin hayatı ve yaşadığı dönemle ilgili bilgiler de veren şârih, Yûnus Emre'yi gündeme getirmekte ve onun şiirine yeni bir bakış açısıyla bakmayı denemektedir. Nitekim bu şerhin de çoğunlukla klasik şerhlerin, bilhassa Niyâzî-i Mısırî'nin tesirinde olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen hususları özetleyecek olursak Yûnus Emre'nin meşhur şathiyesine modern dönemde yazılan bu şerhler, Yûnus Emre etkisinin ve onun şiirini anlama isteğinin günümüze kadar devam ettiğini göstermektedir. Bu bakımdan hemen hemen her dönemde şöhret bulan bu şiir etrafında, müellifler ve şârihler izahlar geliştirmiş ve onun sırlı dünyasını açmaya çalışmıştır. Modern şerhlere bir bütün olarak baktığımızda ise bu şerhlerin çoğunlukla klasik şerhlerin etkisinde kaldığı görülmektedir. Özellikle Niyâzî-i Mısırî'nin şerhi, Yûnus Emre'yle ilgili modern dönem şerhlerine kaynaklık etmektedir. Bunun yanında ayetlere, hadislerle ve din büyüklerine dair göndermeler de bu dönemde devam etmektedir. Şerhlere ayrı ayrı baktığımızda ise Bekir Sıdkı Visâli'nin şerhinin oldukça mahdut ve kısa olduğu; Şevket Turgut Çulpan'ın şerhinin ise daha geniş izahlar barındırdığı görülmektedir. Bunun yanında daha çok deneme türünde olan

¹⁷ Şerhin tam metni için bkz. Haydar Murad Hepsev, "Çıktım Erik Dalına". www.yucedevlet.com . Erişim tarihi: 24.05.2019

Kabaklı'nın şerhi ile İsmail Yakıt'ın felsefi yorumu ise şerhin modern bir biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu biçimin Haydar Murad Hepsev'de farklı bir mecraya dönüştüğü, şerhin artık sanal ortamda okuyucularla buluştuğu görülmektedir.

B. "Çıktım Erik Dalına..." Şathiyesine Yazılan Şerhlerin Mukayesesi

Yûnus Emre'nin "Çıktım Erik Dalına..." matlaıyla başlayan meşhur şathiyesine yazılan şerhler, bildiğimiz kadarıyla XV. yüzyılda Şeyhzâde ile başlamış, XVII. yüzyılda Niyâzî-i Mısırî, XVIII. yüzyılda İsmail Hakkı Bursevî, İbrahim Hâs, Nevrekânî ve XIX. yüzyılda müellifi meçhul bir şerh ile devam etmiştir. Yûnus Emre'nin şiirlerine duyulan ilgi ve alaka bunlarla da sınırlı kalmamış modern dönemde de Yûnus Emre şerhleri yazılmıştır. Bu anlamda Bekir Sıdkî Visâlî, Şevket Turgut Çulpan, Ahmet Kabaklı, İsmail Yakıt ve Haydar Murad Hepsev gibi isimler günümüze yakın dönemlerde onun şiirini anlamaya ve bu maksatla tahlil edip şerh yazmaya çalışmışlardır.

Bu şerhler arasında bilhassa klasik dönem şerhlerini kendi içerisinde değerlendirecek olursak şerhlerin muhteva ve amaç bakımından birbirlerine benzedikleri ama şerh yöntemi, hacim, kaynakların çeşitliliği, kullanılan dil ve ifadeler bakımından birbirlerinden ayrıldıkları görülmektedir. Bu anlamda Şeyhzâde'nin şerhi en mufassal ve hacimli olan şerh iken Niyâzî-i Mısırî'nin şerhi en meşhuru ve en çok nüshası bulunandır. Ayrıca Bursalı İsmail Hakkı, Yûnus'un farklı şiirlerine yazdığı beş şerh ile dikkat çekmekte (Çelebioğlu, 1991, s. 85) ve Yûnus şerhini geleneksel şerh metotlarına yakınlaştırmaktadır. İbrahim Hâs'ın mısralara bölerek şerh ettiği detaylı anlatımı ise Nevrekânî'de Niyâzî'nin şerhinin bir özetine dönüşmektedir. Müellifi meçhul olan şerh ise yakın bir dönemde bulunmakla birlikte klasik şerh yöntemlerinin geç dönemlere kadar devam ettiğini göstermektedir.

Klasik dönemde yazılan şerhlerin ortak özelliklerine bakılacak olursa bütün şerhlerin muhteva itibarıyla birbirine benzediği görülmektedir. Bu yönüyle Yûnus Emre'ye yazılan şerhler, bu şiirin tasavvufi boyutlarını açıklamaya yöneliktir. Bu bakımdan Yûnus'un sırlarla dolu şiiri daha çok tasavvufi veçhelerle izah edilmektedir. Dolayısıyla söz konusu şerhlerde ortak olarak "irşad, mürşid-i kâmil, seyr ü sülûk, riyâzet, uzlet, irfan, hikmet" gibi tasavvufi kavramlara odaklanılmaktadır. Şârihlerin tasavvufi kavramları kullanma sıklığı ise farklılık gösterebilmektedir. Mesela Niyâzî-i Mısırî, Bursevî ve İbrahim Hâs tasavvufi kavramları daha sık kullanırken Şeyhzâde, namaz kılma ve abdest alma gibi İslam dininin daha temel konularına yoğunlaşmaktadır. Ayrıca klasik dönem şerhlerindeki tasavvufi izahların modern dönem şerhlerini de etkilediği ve bu dönemde de sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Klasik dönem şerhlerinde benzerlik taşıyan diğer bir husus şerhin bir mevzuu aktarmada araç olarak kullanılmasıdır. Bu meyanda söz konusu şerhlerde beyit izahının kısa tutulduğu, bu kısa izahlardan hareketle farklı konulara geçildiği ve onların detaylı olarak anlatıldığı görülmektedir. Bu bakımdan sıklıkla asıl metinden uzaklaşıldığı da anlaşılmaktadır. Nitekim Yûnus'un şiirine yazılan şerhlerdeki bu tutum sebebiyle geleneksel şerhlerde görülen lügat/gramer/belagat özellikleri gibi hususların detaylı olarak

açıklanması konusu, şerh odağının dışında kalmıştır. Bu şerhlerde odak noktasının beyitlerden hareketle tasavvufi muhtevanın karşı tarafa iletilmesi; öğrenci veya seyr ü sülûk yolundaki kişilerin eğitilmesi olmuştur. Bu duruma en iyi misal Şeyhzâde'nin şerhi olarak verilebilir. Nitekim söz konusu şerhte Şeyhzâde'nin metin dışına yönelen dikkati, metinle ilişki kurmasını zorlaştırmaktadır (Avşar, 2012, s. 75). Dolayısıyla söz konusu şerhlerde şârihlerin metin dışına yönelen dikkatleri, asıl metinden ve konudan uzaklaşma ihtimalini de beraberinde getirmektedir.

Şerhin araç olarak görülmesiyle ilgili diğer bir husus, şerhlerin belirli bir kitleye yazıldığı izlenimi uyandırmasıdır. Bu anlamda söz konusu şerhlerde öğrenci veya müritlerden oluşan belirli bir zümreyi eğitme gayesi vardır. Nitekim Şeyhzâde'de görülen "ey aziz karındaş" gibi hitap cümleleri veya Bursevî'de görülen "mümin karındaş" gibi ifadeler şerhlerin belirli bir kesime yöneltilmesiyle ilgilidir. Ayrıca İbrahim Hâs'ın şiir çerçevesinde taliplere nasihat sunma isteği de söz konusu şerhlerdeki eğitici tavrın bir tezahürüdür. Müellifi meçhul olan şerhte de Bektaşilik'le ilgili hususlar öne çıkarılmakta ve muhiplerin istifadesi amaçlanmaktadır.

Yûnus Emre şerhlerinde dikkat çeken diğer bir husus, Yûnus Emre'ye karşı beslenen derin hürmet ve saygıdır. Bu bakımdan şerhlerin pek çoğunda "Yûnus Emre Hazretleri" ifadesinin yer bulduğu ve onun hayır dua ile anıldığı görülmektedir. Nitekim onun sâliklere yol gösteren hayatı ve şiirleri sıklıkla dile getirilmektedir. Bunun yanında Niyâzî-i Mısırî'de şerh ile Yûnus Emre'nin hayatı arasında ilişki de kurulmaktadır. Ayrıca Bursevî de şerhinin sonunda Yûnus Emre'nin hayatıyla ilgili bilgiler paylaşmaktadır. Yûnus Emre ve onun şiiriyle ilgili dikkat çeken hürmet ve saygı ifadeleri modern dönem şerhlerinde de devam etmektedir.

Klasik şerhlerde görülen ortak özelliklerden bir diğeri, *Kur'ân-ı Kerim* ve hadislere dair göndermelerin çokluğudur. Bu bakımdan klasik dönem şârihleri beyitleri şerh ederken sıklıkla ayetlerden ve hadislerden tanıklık (istişhad) getirmektedir. Ayet ve hadislere dair göndermelerin ise farklı yoğunlukta yapıldığını söylemek gerekir. Mesela Bursevî ile İbrahim Hâs ayetlere en fazla atıfta bulunan iki şârih olarak belirmektedir. Nitekim Nevrekânî'nin kısa şerhinde ise herhangi bir ayete gönderme yapılmadığı, sadece hadis alıntılı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla farklı yoğunlukta olsa da klasik şârihler, Yûnus şerhinde en çok *Kur'ân'a* ve Hz. Peygamber'in hadislerine gönderme yapmışlardır.

Yûnus Emre'nin şathiyesine yazılan şerhlerin farklarına bakılacak olursa söz konusu şerhlerin yöntemleri, hacimleri, giriş kısımları, kaynakların çeşitliliği, kullanılan dil ve üslûp bakımından farklılaştığı görülmektedir. İlk olarak şerh yöntemlerine baktığımız zaman, Şeyhzâde, Mısırî, Bursevî ve Nevrekânî gibi şârihler manzumeyi beyitlere bölerek şerh ederken İbrahim Hâs mısraları esas alarak şerh etmektedir. Bu bakımdan İbrahim Hâs'ın şerhinde beyit bütünlüğünü bozulmakta, şerh mısralar üzerinden ilerlemektedir. Ayrıca Şeyhzâde manzumeyi şerh ederken farklı nüshalar ve farklı veçheler bakımından daha dikkatlidir. Bu meyanda onun bir beyitle ilgili üç dört farklı bakış açısı geliştirdiği görülmektedir. Müellifi meçhul şerhte de beyit bütünlüğünden hareket edilmekte ve

kelimelerin farklı izahlarına yer verilmektedir. Bunun yanında şerhlerin bir kısmında beytin hemen ardından beyitle ilgili bir çıkarım yapılmakta; bazılarında ise önce kelimelerin temsil ettiği anlamlar izah edilmektedir. Bu yönüyle ayrıntılı izahlara geçilmeden önce şerhlerin başlangıç cümleleriyle ilgili farklar belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. Buna benzer şekilde beyitlerin belirli bir sonuca bağlanıp bağlanmadığı da şerhlere göre farklılık gösterebilmektedir.

Hacimleri itibarıyla şerhleri mukayese edecek olursak klasik şerhler arasında en mufassal ve hacimli şerhin Şeyhzâde'ye ait olduğu görülmektedir. Bu şerhin peşinden ise sırasıyla İbrahim Hâs, müellifi meçhul, Bursevî ve Mısırî'nin şerhleri gelmektedir. Nevrekanî'nin şerhi ise daha önceden de söylediğimiz gibi oldukça mahdut ve özet mahiyetindedir. Modern dönem şerhlerinden ise Şevket Turgut Çulpan'ın şerhi, hacim yönüyle klasik şerhleri yakalamaktadır. Şârihlerin Yûnus Emre'nin şâthiyesindeki şerh ettikleri beyit sayısı da farklılık göstermektedir. Çoğunlukla şiirle ilgili nüsha faklarına dayanan bu durum, zemin metinde görülen farklılıkların da şerhleri etkilediğini göstermektedir. Bu meyanda girişte verdiğimiz tabloda da görüleceği üzere, Şeyhzâde 7 beyit, Bursevî 13 beyit, Mısırî, İbrahim Hâs ve Nevrekanî ise 9 beyit şerh etmişlerdir. Müellifi meçhul olan şerhte de (yazmada bir tanesi eksik) 9 beyit şerh edilmiştir. Beyit sayısındaki bu farklılık modern dönem şerhlerinde de devam etmektedir.

Yûnus Emre'nin şiirine yazılan şerhler girişleri bakımından da farklılık arz etmektedir. Şeyhzâde ve İbrahim Hâs şerhlerine kısa bir girişle başlarken diğer şârihler doğrudan beyitlerin şerhiyle başlamaktadır. Bunun yanında İbrahim Hâs diğer şârihlerden farklı olarak metnine Arapça bir giriş de eklemiştir. Ayrıca Şeyhzâde, Mısırî, İbrahim Hâs ve müellifi meçhul şerhte şerhlerin neden kaleme alındığı kısmen veya doğrudan söylenmesine rağmen Bursevî ile Nevrekanî'de şerhe sebep olan herhangi bir durum zikredilmemektedir.

Şerhlerde kullanılan kaynaklar ve yapılan atıflar farklılık göstermektedir. *Kur'ân-ı Kerim* ve hadislerin haricinde Bâyezid-i Bestâmî, Cüneyd-i Bağdâdî, İbn Arabî ve Aziz Mahmud Hüdâî gibi mutasavvıflara sıklıkla gönderme yapılmaktadır. Ayrıca Yûnus'un farklı şiirleri de şârihler tarafından alıntılanmaktadır. Gazzâlî ve Fahreddîn-i Râzî gibi âlimlere de farklı yerlerde atıf yapılmaktadır. Müellifi meçhul olan şerhte özellikle Bektaşılık geleneğine dair göndermeler oldukça fazladır. Ayrıca kullanılan kaynakların çeşitliliği açısından en zengin şerh Bursevî'nin şerhidir. Onun şerhinde Mevlânâ'nın *Mesnevi'si* ile Yazıcıoğlu Mehmed'in meşhur *Muhammediye'sinden* beyitler alınmaktadır. Ayrıca Cüneyd-i Bağdâdî, Akkirmânî, Faredîn Razî, Emir Sultan, Molla Fenârî ve İbn Arabî gibi isimlere de göndermelere yapılmaktadır. Buna rağmen özet mahiyetinde olması sebebiyle Nevrekanî'nin şerhi kaynakların kullanımı yönünden oldukça sınırlıdır.

Yûnus Emre şerhlerinde kullanılan dil ve ifadeler bakacak olursak çoğunlukla sanat kaygısından uzak anlaşılır bir dilin kullanıldığı fark edilmektedir. Okuyucuyu doğrudan bilgilendirmeyi ve tasavvufi konularda geliştirmeyi amaç edinen bu şerhlerde, anlatılmak istenen düşünce girift bir yapıda olmaksızın karşı tarafa iletilmektedir. Bunun yanında şerhlerde soru cevap tekniklerinin sıklıkla kullanıldığı, doğrudan okuyucuya seslenerek

onların da metne dâhil edildiği görülmektedir. Bu anlamda sözlü kültür unsurlarının ve hitap cümlelerinin en çok yer aldığı şerh Şeyhzâde'nin şerhidir. Niyâzî-i Mısırî'nin şerhinde ise diğer şerhlere göre daha çetrefilli bir dil hâkimdir. Bursevî'de ise kısa cümleler ve izahlarla anlaşılır bir dil kullanılmaktadır. Ayrıca İbrahim Hâs ve Nevrekanî'nin ifadeleri de oldukça kısa ve etkileyicidir. İletilmek istenen düşünce doğrudan metne dahil edilmiş, edebî ifadelerden feragat edilerek sade ve anlaşılır bir dil tercih edilmiştir. Müellifi meçhul olan şerhte de edebî kaygıdan ziyade anlatılmak istenen düşüncenin aktarılması esas olup beytin konusu farklı yönleriyle anlaşılır bir şekilde izah edilmektedir. Dolayısıyla Yûnus Emre şerhlerinin belirli açılardan ortak özellikler barındırdığı görülse de şerh yöntemi, kaynak kullanımı ve kullanılan dil bakımından farklılaştığı noktaları bulunmaktadır.

Sonuç

Türkçe metinlere şerh yazma geleneğinin başlangıç metinlerinden biri olan Yûnus Emre'nin "Çıktım erik dalına" şathiyesi, klasik dönemde olduğu kadar modern dönemde de ilgi görmüştür. Bu bakımdan pek çok şerhe konu olan bu manzume, bugünkü bilgilerimize göre, XV. yüzyılda Şeyhzâde Müslihüddin Efendi ile şerh edilmeye başlanmış, XVII. yüzyılda Niyâzî-i Mısırî, XVIII. yüzyılda İsmail Hakkı Bursevî, İbrahim Hâs, Şeyh Ali Nakşbendî en-Nevrekanî ve XIX. yüzyılın başında müellifi meçhul bir şerh ile devam etmiştir. Yazma eserler arasında ve muhtelif yerlerde başka şerhlerin bulunabileceğini de söylemek gerekir. Modern döneme gelindiğinde ise Bekir Sıdkî Visâlî, Şevket Turgut Çulpan, Ahmet Kabaklı, İsmail Yakıt ve Haydar Murad Hepsev gibi isimler Yûnus Emre'nin şathiyesini tekrardan gündeme getirmişler ve onu yorumlamaya çalışmışlardır.

"Çıktım erik dalına" şathiyesini klasik dönem ve modern dönem şerhleri olmak üzere iki koldan inceleyen bu makale, söz konusu şiire yazılmış toplam 11 şerhi ve müelliflerini bütün olarak tanıtmaktadır. Bunun yanında asıl olarak klasik şerhlere yoğunlaşan bu makale, şerh geleneğimiz etrafında onları ayrıntılı olarak incelemektedir. Bunun ardından şerhleri benzeştikleri ve farklılaştıkları yönleriyle mukayese etmektedir. Bunun sonucunda görülmektedir ki XV. yüzyılda Şeyhzâde ile başlayan Yûnus şerhleri hemen hemen her dönemde önemsenmiş ve günümüze kadar yazılagelmiştir.

Klasik şerhleri kendi içerisinde değerlendirecek olursak hepsinin tasavvufi muhtevaya sahip olduğu, şathiyenin örtük manasını ve remizlerle yüklü dilini açıklamaya çalıştıkları görülmektedir. Bunun yanında Yûnus Emre şerhlerinde, şerhin bir vasıta işlevi gördüğü, çoğunlukla sâliklerden veya taliplerden oluşan belirli bir zümreyi eğitmek maksadıyla yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple söz konusu şerhlerde "irşad, mürşid-i kâmil, seyr ü sülûk, riyâzet, uzlet, irfan, hikmet" gibi tasavvufi kavramlardan sıklıkla söz edilmekte ve soru cevap yahut seslenme yöntemleriyle okuyucuya doğrudan hitap edilmektedir. Ayrıca bu şerhlerde sanatlı bir dil yerine açık ve anlaşılır bir dil kullanılmakta, geleneksel şerhlerde görülen dil bilimsel ve belagatle ilgili ayrıntılı izahlara yer verilmemektedir. İsmail Yakıt'ın felsefi yorumunu dışarıda tutarsak modern şerhlerin de hemen hemen

klasik şerhlerle aynı maksatlarla yazıldığı görülmektedir. Bunlara ek olarak modern şerhlerde Niyâzî-i Mısırî etkisinin çok baskın olduğu ve bazı şerhlerin daha çok deneme türüne benzer şekilde yazıldığı anlaşılmaktadır.

Yûnus Emre şerhlerini ayrı ayrı değerlendirdiğimizde Şeyhzâde'nin şerhi ilk ve hacimli olmasının yanında farklı nüshalara ve açıklamalara dair yönelimleriyle dikkat çekmektedir. Niyâzî-i Mısırî'nin şerhi ise modern şerhler de dâhil olmak üzere kendinden sonra yazılan şerhleri etkilemesi bakımından önemlidir. Bursevî'nin şerhi ise geleneksel şerhlere olan yakınlığının yanında, sistematik açıklamaları ve kaynak çeşitliliğiyle önem kazanmaktadır. Şiiri mısralara bölerek şerh eden İbrahim Hâs'ın şerhi ise hacimli olmasının yanında kısa ve vurucu ifadelerle yer vermektedir. Nevrekanî'nin şerhi ise Niyâzî-i Mısırî etkisinin açıkça görüldüğü kısa ve özet bir şerhtir. Müellifi meçhul şerh ise Niyâzî-i Mısırî etkisinin yanı sıra geniş açıklamaları ve Bektaşilikle ilgili vurgularıyla öne çıkmaktadır.

Modern şerhler içerisinde Bekir Sıdkî Visâlî'nin şerhi özet mahiyetinde, Şevket Turgut Çulpan'ın şerhi ise klasik şerhlere benzer şekilde oldukça detaylıdır. Niyâzî-i Mısırî etkisinde olan Kabaklı'nın şerhi de günümüz okuyucusuna göre hazırlanmış ve daha çok şiir tahlili mahiyetindedir. Bunların yanında oldukça kısa ve sınırlı olmasına rağmen İsmail Yakıt'ın şerhi, söz konusu şiire başka bir yönden bakma gayesindedir. Son olarak, Haydar Murad Hepsev Yûnus şerhlerini farklı bir mecraya taşımış, klasik şerhlerin etkisinde kalmasına rağmen Yûnus Emre'nin şiirini günümüz okuyucusunu dikkate alarak açıklamıştır.

Sonuç olarak birbirleriyle sıkı ilişkileri bulunan Yûnus Emre şerhleri, Türkçe metinlere yazılan şerhlerle ilgili önemli veriler sunmasının yanında XV. yüzyılda başlayan şerh edebiyatımızın değişen yönlerine rağmen sürekliliğine işaret etmektedir.

Kaynaklar | References

- Ak, S. (2017). *Çıktım erik dalına: Yunus Emre'nin bir şiirinin üç şerhi*. Büyüyen Ay Yayınları.
- Aşkar, M. & Demirli, E. (2007). Niyâzî-i Mısri. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (c. 33, s. 166-169). TDV Yayınları.
- Avşar, Z. (2012). Yunus Emre'nin erik dalına çıkan dört şarih. *Türk Yurdu* (297), 73-76.
- Ayvazoğlu, B. (2001). Ahmet Kabaklı. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. (c. 24, s. 9-10). TDV Yayınları.
- Baş, E. (2010). Şeyhzâde. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. (c. 39, s. 97-98). TDV Yayınları.
- Ceylan, Ö. (2000). *Tasavvufî şiir şerhleri*. Kitabevi Yayınları.
- Çelebioğlu, A. (1991). Yûnus'un şiirleriyle ilgili şerhler. Özbay, H.- Tatçı, M. (Haz.), *Yûnus Emre ile ilgili makalelerden seçmeler* içinde (s. 79-85). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Dilçin, C. (2013). *Örneklerle Türk şiir bilgisi*. TDK Yayınları.
- Erdoğan, K. (1998) *Niyazi Mısri: hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve divanı (tenkitli metin)*. Akçağ Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1971). *Yunus Emre: hayatı ve bütün şiirleri*. Altın Kitaplar Yayınevi.
- Hepsev, H. M. (2008, Aralık). *Çıktım erik dalına*. Yüce Devlet. www.yucedevlet.com. Erişim tarihi: 24.05.2019.
- İbrahim Has Şabânî. "Şerh-i Ebyât-ı Yûnus Emre". Milli Ktp., Yz. Nu: A. 8311.
- İbrahim Has Şabânî. (2014). *Kerpiç koydum kazana: Yunus Emre'nin bir şiirinin şerhi*. M. Tatçı. (Haz.). H Yayınları.
- İsmail Hakkı Bursevî. "Kâle Hâtimetü Ehli'l-Lisân Hulâsatü Zevî'l-İhsan Tercümânü'l-Gayb Bilâ Reybin Hazretü'ş-Şeyh Yûnus Emre". Süleymaniye Ktp., Esat Efendi bl., No: 1521/2. vr.26b-41a.
- Kabaklı, A. (1992). *Şiir incelemeleri*. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kara, M. (1994). *Niyazi-i Mısri*. TDV Yayınları.
- Kurnaz, C. & Tatçı, M. (2001). *Türk edebiyatında şathiyye*. Akçağ Yayınları.
- Namlı, A., Yurtsever, Y., Yavuz, Y.Ş., Karadaş, C. (2001). İsmâil Hakkı Bursevî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. (c. 21, s. 102-110). TDV Yayınları.
- Oral, H. (1987). *Niyazi-i Mısri : hayatı-tefekkürü-eserleri*. Yeni Asya Yayınları.
- Özemre, A. Y. (2004). *Üsküdar'ın üç sırlısı*. Kubbealtı Neşriyat.
- Pekolcay, N. & Sevim E. (1991). *Yunus Emre şerhleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Şeyh Ali Nakşbendî en-Nevrekanî. "Güfte-i Yûnus ve Şerh-i Şeyh Alî Nakşbendî". Milli Ktp., Yz. Nu: A. 392/8. vr. 156b-158b.
- Şeyhzâde Müslihüddin Efendi. "Hâzihî Risâletün Şerifetün Li-Mevlânâ Şeyhzâde". Süleymâniye ktp., Esad Efendi no: 1461.
- Tatçı, M. (2008). *Yûnus Emre şerhleri*. H Yayınları.
- Tatçı, M. (2010). Yûnus Emre şerhleri. Başer, H. B. (Ed.) *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri* (s. 120-127). İBB Kültür Yayınları.
- Tatçı, M. (2013). Yûnus Emre. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 43, s. 600-606). TDV Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1972). *Yunus Emre divanı*. Tercüman Gazetesi.
- Uludağ, S. (2010) Şathiye. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (c. 38, s. 370-371). TDV Yayınları.
- Vatandaş, C. (Ed.) (2022). *Yunus Emre (hayatı-düşünceleri-eserleri)*. Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- Visâlî ve Rûhî. (1984). *Hakikat ve marifet sırları*. Tahir Ağa Kültür Vakfı.
- Yağcıoğlu, S. A. (2021). Yûnus Emre'nin "Çıktım Erik Dalına Anda Yedim Üzümü" Mısırıyla Bilinen Şiirinin Bilinmeyen Bir Şerhi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Türk Kültürünü Mayalayanlar: Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Ahî Evran Özel Sayısı), 165-201.
- Yakıt, İ. (2002). *Yunus Emre'de sembolizm: çıktım erik dalına*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yurdağür, M. (1993). Cefr. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (c. 7, s. 215-218). TDV Yayınları.
- Yûnus Emre. (1990). *Yunus Emre divanı: tenkitli metin*. c. 2. Tatçı, M. (Haz.). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yûnus Emre. (2012). *Dîvân-ı ilâhiyât*. Tatçı, M. (Haz.). Kapı Yayınları.